

Κεφάλαιο 3

Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το τι μαθαίνουμε και πώς το μαθαίνουμε δεν είναι τόσο απλό όσο μπορεί να φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Όπως ήδη είδαμε εξαρτάται και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Οι επιρροές αυτές δημιουργούν την αίσθηση πολυμορφίας, που στην ουσία δεν είναι τίποτα άλλο από τον υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο η κάθε κοινωνία ζει και εκτελεί τις εκπαιδευτικές της λειτουργίες.

Η ανθρωπολογική μέθοδος, που βασίζεται στην επιτόπια παρατήρηση, ανιχνεύει την υποκειμενική διάσταση των πραγμάτων, εξετάζει τα φαινόμενα ολιστικά και προσφέρεται για έρευνες που στοχεύουν να ανακαλύψουν τι πραγματικά συμβαίνει σε μια εκπαιδευτική πράξη. Έτσι η ανθρωπολογία προσφέρει στην εκπαίδευση αφενός ένα εργαλείο έρευνας, και αφετέρου, μέσα από τις μελέτες που έχουν ήδη γίνει, αυξημένη γνώση για άλλα εκπαιδευτικά συστήματα, ευαισθητοποιώντας μας παράλληλα στην υποκειμενικότητα των πραγμάτων.

Ενότητες κεφαλαίου

- Θεματικό περίγραμμα
- Υποκειμενικότητα, πολυμορφία και αλληλοσύνδεση της εκπαιδευτικής πράξης

- Υποκειμενικότητα
- Πολυμορφία
- Αλληλοσύνδεση
- Ανθρωπολογική μέθοδος
  - Ιστορική αναδρομή
  - Επιτόπια έρευνα
- Ανθρωπολογική μέθοδος ιδανική για ένα ορισμένο είδος έρευνας στην εκπαίδευση

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ

Σε ένα ανεπίσημο σεμινάριο που προ καιρού πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Πατρών, η Αμερικανίδα καθηγήτρια Sheller ανέφερε ότι τα παιδιά των Ινδιάνων αντιδρούν με ιδιόρρυθμο τρόπο μέσα στην τάξη. Έτσι, αν κάποιος από αυτά δεν γνωρίζει την απάντηση σε μία ερώτηση του δασκάλου, οι συμμαθητές του, που τη γνωρίζουν, δεν απαντούν για να μην το προσβάλουν. Στο αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα το να βοηθήσεις κάποιον μέσα στην τάξη ή σε ένα διαγώνισμα θεωρείται ό,τι χειρότερο, ενώ για τους Ινδιάνους, που δεν έχουν τόσο έντονη την αίσθηση του ανταγωνισμού, η συνεργασία και η αλληλοβοήθεια ακόμη και στο πλαίσιο της τάξης είναι κάτι φυσιολογικό. Όταν ένα Αμερικανάκι πρόκειται να ασχοληθεί με κάτι καινούργιο, ας πούμε με μία άγνωστη μηχανική συσκευή, υποτίθεται ότι θα προσπαθήσει και θα πειραματιστεί, έστω και κάνοντας λάθη, μέχρι να τα καταφέρει. Ο μικρός Ινδιάνος παρατηρεί χωρίς να επιχειρεί να το κάνει πράξη, μέχρι να το κατανοήσει απόλυτα και να μπορεί να τα καταφέρει με την πρώτη προσπάθεια. Ενώ στέκεται και κοιτά, η στάση του μπορεί να θεωρηθεί παθητική ή ότι αδιαφορεί. Από τα πα-

ραπάνω γίνεται σαφές ότι αν ένας δάσκαλος βρεθεί σε μια τάξη Ινδιάνων, πιθανότατα κάποια στιγμή θα υποθέσει ότι τα παιδιά είναι χαμηλού διανοητικού ή και πνευματικού επιπέδου, καθότι δεν απαντούν στις ερωτήσεις του, τον κοιτάζουν παθητικά κ.ο.κ.

Το εν λόγω παράδειγμα προσφέρεται για να αναφερθούμε σε τρία θέματα που προέκυψαν από τη μέχρι τώρα ανάλυση. Καταρρίπτοντας την ιδέα ότι η εκπαίδευση είναι απλώς και μόνο η μετάδοση γνώσεων που περιλαμβάνονται σε συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών και η οποία συντελείται μόνο μέσα στα όρια των «τάξεων διδασκαλίας»,⁴ βλέπουμε να ξεπροβάλλουν τρία στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εκπαίδευση:

- (α) *Υποκειμενικότητα*, δεδομένου ότι κάθε εκπαιδευτική πράξη επηρεάζεται και εξαρτάται από την άποψη των συμμετεχόντων για το τι συντελείται, πώς δηλαδή αυτοί βλέπουν και ερμηνεύουν το τι συμβαίνει, καθώς και από την έκφραση με πράξη των ιδεών τους. Στο παράδειγμά μας, η άποψη των Ινδιάνων για το μάθημα, τη βαθμολογία, την εικόνα που θα σχηματίσει για αυτούς ο δάσκαλος, καθώς και τυχόν προκαταλήψεις του δασκάλου για το πώς πρέπει να αντιδρούν οι μαθητές, είναι σημαντικές και καθορίζουν τη δράση στην τάξη.
- (β) *Πολυμορφία*, διότι η ιδιαιτερότητα και η ιδιομορφία της κάθε εκπαιδευτικής πράξης δυσκολεύει τις γενικεύσεις. Δεν μπορούμε δηλαδή να μιλήσουμε γενικά για το τι συμβαίνει σε μια τάξη του δημοτικού. Άλλα συμβαίνουν αν οι μαθητές είναι Ινδιάνοι και άλλα αν είναι Αμερικανοί ή Έλληνες.
- (γ) *Πολυπλοκότητα και αλληλοσύνδεση*. Τα μέρη μιας εκπαι-

4. Βλ. κεφάλαια 1 και 2.

δευτικής πράξης είναι αλληλένδετα, ενώ συγχρόνως η εκπαιδευτική πράξη αυτή καθεαυτή είναι συνδεδεμένη με το πολιτισμικό σχήμα που την περιβάλλει. Δεν είναι λοιπόν εύκολο να διαμορφώσουμε ανεξάρτητες ενότητες. Οι πολιτισμικές αξίες, για παράδειγμα, του πολιτισμού των Ινδιάνων διεισδύουν και επιδρούν στον τρόπο δράσης μέσα στην τάξη.

Τα τρία αυτά θέματα που προέκυψαν θέτουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ερώτημα: Πώς μπορούμε να καταλάβουμε τι συντελείται σε μια εκπαιδευτική πράξη και πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε το τι συμβαίνει; Πριν ίσως λέγαμε, λόγου χάρη, κάνω αγγλικά, η ύλη του μαθήματός μου είναι συγκεκριμένη, πέρασα στις εξετάσεις του Lower, άρα ξέρω τι και πόσα έχω μάθει τα πράγματα ήταν λοιπόν απλά. Τώρα όμως ίσως να αντιλαμβανόμαστε ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, και έτσι προβληματιζόμαστε για το πώς να προσεγγίσουμε και να αντιληφθούμε το τι γίνεται.

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε καταρχάς αναλυτικά στα τρία θέματα, που από την έως τώρα αναλυτική πορεία μας προκύπτει ότι χαρακτηρίζουν την εκπαίδευση. Εν συνεχεία δε θα δούμε γιατί η ανθρωπολογική μέθοδος προσφέρεται ως εργαλείο έρευνας στην εν λόγω περίπτωση.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Είναι ήδη προφανές ότι το τι μαθαίνουμε και πώς το μαθαίνουμε δεν είναι κάτι τόσο απλό όσο μπορεί να φαίνεται. Υπάρχει μια πληθώρα περιπτώσεων όπου συντελείται εκπαίδευση, και συγχρόνως μια πληθώρα λειτουργιών που επιτελούνται. Οι λει-

τουργίες, οι εκπαιδευτικές πράξεις, άλλες κοινωνικές τάσεις κ.λπ. είναι όλα αλληλένδετα. Όλα εξαρτώνται και χρωματίζονται από την έννοια και τη σημασία που δίνουμε και που επενδύουμε πάνω τους. Έτσι, κάθε εκπαιδευτική πράξη προβάλλει ως ιδιαίτερη και μοναδική.

Τα θέματα αυτά δεν χαρακτηρίζουν μόνο την εκπαίδευση, είναι πολύ γενικότερα, αλλά η μέχρι τώρα ανάλυσή μας καταδεικνύει ότι την αφορούν. Γι' αυτό, θα έπρεπε ίσως να τα εξετάσουμε συστηματικότερα, διότι οι αναφορές στα προηγούμενα κεφάλαια σχετικά με τα σημεία αυτά ήταν διάσπαρτες και αποσπασματικές.

Υποκειμενικότητα

Ας αρχίσουμε λοιπόν από μια γενική θέση που έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενες σελίδες (και δεν χαρακτηρίζει μόνο την εκπαίδευση). Ουσιαστικά, στο περιβάλλον μας προβάλλουμε εικόνες που κουβαλάμε μέσα μας. Εικόνες για το τι είναι ωραίο, τι είναι κακό, ή πώς πρέπει να είναι κάτι κ.λπ. Πολλές φορές μάλιστα δεν βλέπουμε, δεν ακούμε κάτι αν δεν εντάσσεται στα πλαίσια του κόσμου μας, έτσι όπως εμείς τον έχουμε οργανώσει. Ο εξωτερικός κόσμος είναι ο τρόπος που τον αντιλαμβανόμαστε, είναι όλο το ερμηνευτικό σύστημα και οι εικόνες που έχουμε φτιάξει για να τον ερμηνεύουμε. «Οι κάτοικοι ενός χωριού των Άλπεων, όπου παραθέριζα, δεν έπαυαν να εντυπωσιάζονται από την αφέλεια των τουριστών που μιλούσαν για την ομορφιά των βουνών — όταν γι' αυτούς τα βουνά σήμαιναν μόνο μια συγκεκριμένη ποσότητα ξυλείας και βοσκοτόπων» (Koestler, 1969: 367).

Η επένδυση σημασιών στον έξω κόσμο είναι, νομίζω, προφανής στο παράδειγμα των Ελβετών χωρικών, όπως και στο ποίημα

«Hawk Roosting» του Ted Hughes, στο οποίο ένα γεράκι κοιτά την κοιλάδα από την κορυφή ενός δέντρου και σκέφτεται:

...Τίποτα δεν άλλαξε απ' όταν ξεκίνησα.
Το μάτι μου δεν επέτρεψε καμιά αλλαγή.
Θα κρατήσω τα πράγματα ακριβώς έτσι.

Είναι σημαντικό λοιπόν να γνωρίζουμε τις σημασιές και τις έννοιες που επενδύουμε στα πράγματα, γιατί επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο υπάρχουν και λειτουργούν.

Μια αναφορά για την εκπαίδευση στο Νεπάλ αναφέρει ότι το 1979 υπήρχαν 9.886 σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 3.061 σχολεία κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 664 σχολεία ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Μια παρόμοια έκθεση θα μπορούσε να συνταχθεί και για την Ελλάδα (με διαφορετικά ασφαλώς νούμερα), αλλά αυτό δεν θα σήμαινε ότι η εκπαίδευση είναι ίδια στις δύο χώρες. Είναι τόσο ίδια όσο οι δρόμοι και τα σήματα της τροχαίας στη Στοκχόλμη, στην Αθήνα και στο Κάιρο, με τη διαφορά όμως ότι το σύστημα δεν λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο και στις τρεις αυτές πόλεις. Άλλες έννοιες και σημασιές επενδύει ο Σουηδός στο σύστημα, άλλες ο Έλληνας και άλλες ο Αιγύπτιος, που οδηγεί έχοντας συνεχώς το χέρι στην κόρνα και την πεποίθηση ότι δεν πρέπει να αφήσει σπιθαμή χώρου στους άλλους οδηγούς. Η άποψη που έχουν τα άτομα για το πώς δρα το κάθε κοινωνικό σύστημα, ή το πώς πρέπει να δρα, επηρεάζει και χαρακτηρίζει τον τρόπο που τελικά το σύστημα διαμορφώνεται και λειτουργεί. Άλλωστε το σύστημα δεν είναι τίποτα άλλο από προϋπάρχουσες ιδέες που παγιώθηκαν μέσα από την πράξη.

Μέχρι τώρα αναφερθήκαμε πολλές φορές στον τρόπο μάθησης κοινωνικών αξιών, συμπεριφορών, πιστεύω κ.λπ. και στο ότι ουσιαστικά πρόκειται για τον ενστερνισμό της υποκειμενικής ιδέας που μια κοινωνία ή ένας πολιτισμός έχει για τα πράγ-

ματα: μιας εικόνας που πιστεύεται ότι είναι αληθινή και αντικειμενική, και που στην πραγματικότητα είναι τόσο αληθινή όσο η πεποίθηση ενός εμπόρου χαλιών που πουλούσε ένα ανεκτίμητο χαλί εκατό φλουριά, γιατί γι' αυτόν δεν υπήρχε αριθμός μεγαλύτερος του εκατό (Ornstein, 1972: 17).

Η συνειδητοποίηση της υποκειμενικότητας των πραγμάτων, που άπτεται όλων των κοινωνικών φαινομένων, συνεπάγεται ότι πρέπει να κατανοήσουμε αυτή τη διάσταση προκειμένου να καταλάβουμε τι συμβαίνει σε μια δεδομένη κοινωνική κατάσταση. Το ίδιο ισχύει και με μας που ενδιαφερόμαστε για την εκπαίδευση: γι' να κατανοήσουμε μια εκπαιδευτική πράξη πρέπει να γνωρίζουμε τι σημαίνει για τα άτομα που τη βιώνουν.

Ας κλείσουμε το θέμα αυτό παραθέτοντας ένα κάπως ακραίο παράδειγμα. Ένας ειδικός των Ηνωμένων Εθνών επισκέφθηκε κάποτε ένα χωριό των Ντογονάις στη Νιγηρία με σκοπό την παρουσίαση ενός επιμορφωτικού φιλμ. Πρώτα τους έδειξε ένα φιλμ κινουμένων σχεδίων με τον «Τομ και Τζέρι», για να τραβήξει το ενδιαφέρον τους, και αμέσως μετά ένα ντοκιμαντέρ που αναφερόταν στη σχέση των κουνουπιών και της ελονοσίας, το οποίο πρότεινε να σκοτώνουμε τα έντομα για να γλιτώσουμε από την ασθένεια. Τεράστια κουνούπια, γεμάτα βρόμα, με μυτερές μύτες εμφανίστηκαν στην οθόνη, ενώ ανθρώπινα πρόσωπα σφάδαζαν από πόνο και αγωνία.

Ο ειδικός πίστευε ότι επειδή το φιλμ παρουσίαζε τα έντομα τόσο μεγάλα, τόνιζε την ιδιαίτερη σημασία τους. Πρέπει να είναι κάτι μεγάλο για να το προσέξουμε, να το δούμε με μεγεθυντικό φακό, για να αλλάξουμε την αντίληψη που έχουμε γι' αυτό. Ο εν λόγω ειδικός έφυγε από το χωριό μετά την προβολή του φιλμ. Ο ανθρωπολόγος που έτυχε να είναι παρών κατά τη διάρκεια αλλά και μετά την προβολή, μας μετέφερε αυτά που είδαν οι Ντογονάις. Το ενδιαφέρον τους επικεντρώθηκε στον «Τομ και Τζέρι»

(που για τον ειδικό των Ηνωμένων Εθνών ήταν απλώς «ορεικτικό», «κράχτης»). Προσπάθησαν μάλιστα να το εξηγήσουν με βάση τη μυθολογία τους. Όσο για τα κουνούπια, πράγματι αυτά που είδαν ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνα, αλλά ευτυχώς στην περιοχή τους δεν υπήρχαν παρά μόνο πολύ μικρά (Batley, 1986: 92-97).

Πολυμορφία

Η υποκειμενικότητα σχεδόν κατ' ανάγκη οδηγεί στην πολυμορφία. Χωρίς να απορρίπτουμε την άποψη ότι κοινές ή παρόμοιες κοινωνικές τάσεις μπορεί να έχουν παρόμοια αποτελέσματα, πρέπει να δεχθούμε ότι κατά κάποιο τρόπο η έννοια της υποκειμενικότητας ταυτίζεται με την έννοια της πολλαπλότητας. Ακόμη και αν πρόκειται για την ίδια πράξη, εφόσον ο τρόπος που την αντιλαμβάνονται οι δράστες είναι διαφορετικός, έχουμε δύο διαφορετικές περιπτώσεις. Η πολυμορφία στην εκπαίδευση εντείνεται όμως και από έναν άλλο παράγοντα, εκτός από αυτόν της υποκειμενικότητας: το γεγονός ότι έχουμε ορίσει με τέτοιο τρόπο τις διαστάσεις της εκπαίδευσης ώστε να περιλαμβάνει πλήθος από διαφορετικές εκπαιδευτικές εκφράσεις.

Έτσι, φαινόμενα που επιφανειακά φαίνονται ανομοιογενή, μπορεί να θεωρηθούν εκφράσεις εκπαίδευσης. Ο μαθητευόμενος τσαγκάρης στο Νουριστάν κάθεται δίπλα σε αυτόν που γνωρίζει καλά την τέχνη (συνήθως πρόκειται για ένα πιο ηλικιωμένο μέλος της οικογένειάς του) και μιμείται τις κινήσεις του. Αν ο μάστορας φτιάχνει το δεξί παπούτσι, ο μαθητευόμενος δίπλα του παρατηρεί και φτιάχνει το αριστερό (Jones & Lennard, 1979: 113).

Ο δάσκαλος ξιφασκίας στην Ιαπωνία εκπαιδεύει το μαθητή του υποχρεώνοντάς τον να αντιμετωπίσει αντιπάλους που του επιτίθενται με ψεύτικο σπαθί από μπαμπού ο ένας μετά τον άλλο, επί μέρους, «μέχρι τελικής εξαντλήσεως» (Suzuki, 1970: 194-197).

Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ παρουσιάζει στο βιβλίο του *My early life* τον τρόπο που μάθαιναν την πρέπουσα συμπεριφορά στον αγγλικό στρατό στις αρχές του αιώνα, μέσα από μια προσωπική του εμπειρία. Αναφέρει λοιπόν ότι, όντας ακόμη νέος, μια μέρα ίππευε έξω από το στρατόπεδο χωρίς να έχει υπογράψει στο αντίστοιχο βιβλίο αδειών, όπως κανονικά θα έπρεπε. Ένας ανώτερος αξιωματικός που τον είδε, αντί να του κάνει κάποια σύσταση, έγραψε το όνομά του στο βιβλίο αδειών, χειρονομία που άγγιξε τον Τσόρτσιλ περισσότερο από οποιαδήποτε τιμωρία ή παρατήρηση.

Τα προαναφερθέντα παραδείγματα υποδεικνύουν χωρίς καμία αμφιβολία την πολυμορφία που χαρακτηρίζει την εκπαίδευση. Βέβαια μπορούμε να ταξινομήσουμε τις εκπαιδευτικές πράξεις σε κατηγορίες βάσει ορισμένων ιδιαίτερων γνωρισμάτων τους, πράγμα που κάνουν άλλωστε αρκετές επιστήμες. Μέχρι όμως να συμβεί κάτι τέτοιο, παραμένει τόσο η πολυμορφία όσο και το ερώτημα: Με βάση ποια κριτήρια θα κατατάξουμε τις διάφορες εκπαιδευτικές πράξεις;

Αλληλοσύνδεση

Σε όσα μέχρι τώρα αναφέραμε έρχεται να προστεθεί και ένα επιπλέον θέμα: η εκπαίδευση δεν έχει διακριτά όρια, δεν είναι κάτι που διαχωρίζεται σαφώς από το περιβάλλον κοινωνικό σύνολο. Πολλές φορές οι εκπαιδευτικοί φορείς αλληλεπιδρούν, όπως για παράδειγμα όταν το σχολείο διδάσκει άλλα από αυτά που μπορεί κανείς να μάθει από την τηλεόραση. Και ασφαλώς, και η ίδια η εκπαιδευτική πράξη αποτελείται από αλληλοσυνδεόμενα μέρη που τείνουν προς μία ή περισσότερες λειτουργίες.⁵

5. Όπως σαφώς φαίνεται από την εκτεταμένη αναφορά μας στο κεφάλαιο 1 σε ένα αγγλικό public school.

Ουσιαστικά τα πράγματα είναι αλληλένδετα, αλληλεξαρτώνται και αλληλοσυμπληρώνονται. Όταν όμως τα ξεχωρίζουμε για να τα μελετήσουμε, τότε αυθαίρετα τα διαιρούμε σε ενότητες. Αυτό βέβαια είναι αναπόφευκτο όταν πρόκειται για έρευνα, αλλά πρέπει να έχουμε συνεχώς στο νου μας την αυθαιρεσία που διαπράττουμε, διαφορετικά μπορεί πολύ εύκολα να χαθούμε οδηγούμενοι σε εσφαλμένες γενικεύσεις.

Μια ιστορία του Χότζα διηγείται την άφιξη ενός ελέφαντα στη Χώρα των Τυφλών. Όλοι ήταν πολύ περίεργοι, γιατί δεν ήξεραν αυτό το ζώο, και έτσι άρχισαν να τον ψηλαφίζουν. Ένας που είχε πιάσει το αυτί του είπε: «Είναι μεγάλος ο ελέφαντας, φαρδύς, λεπτός, σαν χαλί». Ένας άλλος που είχε πιάσει την προβοσκίδα του είπε: «Είναι σαν μια μεγάλη μακριά σωλήνα». Αυτός που είχε ακουμπήσει τα πόδια του είπε: «Είναι σταθερός και ισχυρός σαν κολώνα». Προσπαθώντας να δει κανείς το θέμα ολιστικά, ευαισθητοποιείται στη σχέση μεταξύ των πραγμάτων και στο γεγονός ότι ο ελέφαντας είναι ένα σύνολο που αποτελείται από μέρη που συνδέονται μεταξύ τους. Το ίδιο ισχύει, για παράδειγμα, και με το διδασκόμενο, που δεν είναι μόνο το IQ του, ή την τάξη, που δεν είναι μόνο οι τοίχοι και τα έπιπλα.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Με την έως τώρα ανάλυσή μας, εύλογα θα αναρωτιέται κανείς πώς μπορούμε να προσεγγίσουμε το αντικείμενό μας, την εκπαίδευση, ώστε να κατανοήσουμε τι συμβαίνει σε μια συγκεκριμένη εκπαιδευτική πράξη. Η πολυμορφία συνεπάγεται ότι μπορεί να πρόκειται για κάτι που δεν γνωρίζουμε, η δε υποκειμενικότητα ότι δεν μπορούμε να εξηγήσουμε κάτι με βάση μόνο τις

ιδέες που έχουμε εμείς γι' αυτό. Συγχρόνως θα πρέπει να μην ξεχνάμε πως ό,τι μελετάμε αποτελεί μέρος ενός συνόλου, το οποίο εμείς αυθαίρετα έχουμε διαχωρίσει. Στο σημείο αυτό, ας στρέψουμε τη σκέψη μας σε ένα καινούργιο, άσχετο με τα προηγούμενα, θέμα. Θα εξετάσουμε λοιπόν τι είναι η ανθρωπολογία, τι εξετάζει και πώς το εξετάζει. Ακολουθώντας αυτόν το δρόμο θα αντιληφθούμε ότι σύντομα μας οδηγεί στο σημείο που κλείσαμε το προηγούμενο υποκεφάλαιο, προσφέροντάς μας έτσι τη δυνατότητα μιας κάποιας προσέγγισης.

Ιστορική αναδρομή

Τους τελευταίους αιώνες λαμβάνουμε συνεχώς έναν αυξανόμενο αριθμό πληροφοριών για λαούς-κοινωνίες που έχουν διαφορετικό πολιτισμό από το δικό μας. Η ανθρωπολογία λοιπόν ανέκλυψε ως η επιστήμη που προσπαθεί να μελετήσει αυτούς τους λαούς-κοινωνίες και να κατανοήσει τον τρόπο ζωής τους. Σύντομα όμως, από τη στιγμή που ξεκίνησε αυτή η προσπάθεια, έγινε αντιληπτό ότι κάθε κοινωνικό σύνολο διακρίνεται για τη μοναδικότητά του, γεγονός που πρόβαλε την ανάγκη της καταγραφής και παρατήρησης της μοναδικότητας αυτής (χωρίς τούτο να σημαίνει ότι δεν μπορούμε αργότερα να χωρήσουμε σε γενικές υποθέσεις ή συγκρίσεις). Η ανθρωπολογία ενδιαφέρεται να παρατηρήσει και να ερευνήσει την υποκειμενική διάσταση κάθε κοινωνικού συνόλου, «την οπτική γωνία του ιθαγενή», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Malinowski, το πώς δηλαδή αυτός βλέπει και ερμηνεύει τον κόσμο γύρω του, καθώς και το τι πιστεύει για τα πράγματα.

Οι ανθρωπολόγοι είχαν να αντιμετωπίσουν πολλά και σύνθετα προβλήματα, κυρίως στη μελέτη των εξωτικών λαών που μας ήταν ως επί το πλείστον άγνωστοι. Δεν είχαν δηλαδή στοι-

χεία για να τους κατανοήσουν, ενώ παράλληλα οι γνώσεις και οι προκαταλήψεις του δυτικού κόσμου δεν τους βοηθούσαν πολλές φορές να διεισδύσουν στον πολιτισμό τους και να τον καταλάβουν. Εμείς, για παράδειγμα, έχουμε συγκεκριμένες ιδέες για το τι και ποιοι είναι οι συγγενικοί δεσμοί. Άλλες κοινωνίες όμως έχουν εντελώς διαφορετικά συστήματα συγγενικών δεσμών. Ερωτήσεις που έχουν σχέση με το ποιος είναι ο αδελφός ή ο θεός σου ίσως γι' αυτούς να μην έχουν νόημα.

Οι απόψεις που έχουμε, λόγου χάρη, για τις μάγισσες και τη μαγεία δεν βοηθούσαν τους μελετητές να αντιληφθούν τι σήμαιναν οι όροι αυτοί για τους Αζάντε της Αφρικής. Ήταν μάλιστα ιδιαίτερα σημαντικό να καταλάβουμε τι σήμαινε γι' αυτούς η μαγεία και πώς τη χρησιμοποιούσαν στην πράξη, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας τους. Στους Αζάντε, οποιαδήποτε ατυχία μπορούσε να αποδοθεί σε μαγεία, που γι' αυτούς ήταν μια εσωτερική οργανική κατάσταση, παρότι η δράση της θεωρείτο ότι ήταν ψυχική. Το άτομο που είχε την εν λόγω ιδιότητα, της «μαγείας», έστελνε αυτό που ορίζουν ως ψυχή ή πνεύμα της μαγείας να προκαλέσει κακό στους άλλους... Ο πάσχων απευθυνόταν σε ένα από τα διάφορα μαντεία της περιοχής για να ανακαλύψει ποιος του κάνει κακό, γεγονός που μπορούσε να εξελιχθεί σε μια ιδιαίτερα χρονοβόρα διαδικασία. Μόλις ανακάλυπτε το άτομο που του έκανε κακό το επισκεπτόταν και του ζητούσε να αποσύρει την κακή του επίδραση (Evans-Pritchard, 1951: 98).

Στο σημείο αυτό εύλογα πιστεύουμε ανακύπτει το ερώτημα του πώς θα μπορούσε κανείς να αρχίσει τη μελέτη τέτοιου είδους κοινωνιών. Στις αρχές λοιπόν του περασμένου αιώνα οι ανθρωπολόγοι συνειδητοποίησαν ότι για να μελετήσουν έναν τέτοιο λαό έπρεπε πρώτα να αποβάλουν, όσο αυτό ήταν δυνατόν, τις υποθέσεις του δυτικού κόσμου και να ξεκινήσουν την

έρευνά τους χωρίς θεωρίες για το πώς είναι ή μπορεί ή έπρεπε να είναι τα πράγματα.

Επιτόπια έρευνα

Στις αρχές του 20ού αιώνα η ανθρωπολογία αναπτύσσει την επιτόπια έρευνα. Για να κατορθώσει δηλαδή κανείς να καταλάβει την «οπτική γωνία του ιθαγενή», έπρεπε να γνωρίσει, να ζήσει μαζί με ένα λαό, να γίνει κατά το δυνατόν μέλος του. Να είναι εκεί, επί τόπου. Τη μεθοδολογία αυτή, της επιτόπιας έρευνας της ανθρωπολογίας, δεν είναι τόσο δύσκολο να την καταλάβουμε, αρκεί να στραφούμε στις ιστορικές συγκυρίες που τη δημιούργησαν. Κάποια στιγμή ο ανθρωπολόγος αντιλήφθηκε ότι δεν μπορούσε να μελετά άλλους λαούς μέσα από τα ελλιπή συνήθως στοιχεία που είχαν συλλέξει άλλοι γι' αυτόν. Αντιλήφθηκε επίσης ότι θα έπρεπε να δει-μελετήσει το κάθε πράγμα σε σχέση με το πλαίσιο του, με το περιβάλλον που του δίνει νόημα (in context).

Έτσι λοιπόν ο ανθρωπολόγος επισκέπτεται το χώρο μελέτης του και προσπαθεί να δει, να μάθει τι συμβαίνει εκεί. Συμμετέχει και παρατηρεί. Αρχίζει σιγά σιγά να μαθαίνει τον τρόπο ζωής, τη σημασία των πράξεων, τη γλώσσα, τις βασικές κατηγορίες που διέπουν τη σκέψη του λαού που μελετά. Δεν γνωρίζει εκ των προτέρων τι θα βρει, ή τι πρόκειται να μελετήσει. Άλλωστε, για πολλούς από τους λαούς που αρχικά μελέτησαν οι ανθρωπολόγοι δεν γνωρίζαμε σχεδόν τίποτα, οπότε εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να υπάρχει κάποιο προσχεδιασμένο πλάνο έρευνας. (Να τους ρωτήσει κανείς, λόγου χάρη, για το ρόλο της ιδιοκτησίας στην κοινωνία τους; Μα έχουν ιδιοκτησία, και αν έχουν, την ορίζουν με τον τρόπο που την εννοούμε εμείς;)

Εκτός αυτών, η όλη μεθοδολογία της έρευνας σε υποχρεώνει σε μια διαφορετική αντιμετώπιση. Οι ερωτήσεις ενός ερευνητή κοινωνικών φαινομένων, που σ' εμάς είναι γνώριμες, μπορεί να προκαλέσουν ασυνήθιστες απαντήσεις από τα μέλη ενός άλλου κοινωνικού συνόλου.⁶

Καθώς κανείς ξει και μελετά ένα φαινόμενο για μακρύ χρονικό διάστημα αρχίζει να ανακαλύπτει ότι τα μέρη του είναι αλληλένδετα. Ανακαλύπτει ότι η σχέση ανάμεσα στα μέρη είναι σημαντική. Ανακαλύπτει επίσης ότι οι διάφορες κοινωνικές λειτουργίες συνδέονται μεταξύ τους με ένα συχνά αναπόσπαστο τρόπο.

Ο ανθρωπολόγος μελετά έτσι όλο το φάσμα των κοινωνικών εκφράσεων ενός λαού. Μελετά, κατά το δυνατόν, «τα πάντα» (και τον τρόπο που καθετί σχετίζεται με τα υπόλοιπα). Δεν θα μπορούσε άλλωστε να κάνει κι αλλιώς, καθότι στην αρχή δεν ξέρει τι εί-

6. Ο ανθρωπολόγος Evans-Pritchard ρώτησε κάποτε ένα μέλος της φυλής των Νούερ της Αφρικής:

EP: Ποιος είσαι;

N: Ένας άνθρωπος.

EP: Ποιο είναι το όνομά σου;

N: Θεξ να μάθεις το όνομά μου;

EP: Ναι.

N: Θεξ να μάθεις το όνομά μου;

EP: Ναι, ήρθες να με επισκεφθείς στη σκηνή μου και θα 'θελα να ξέρω ποιος είσαι.

N: Εντάξει, με λένε Cuol. Ποιο είναι το δικό σου όνομα;

...

EP: Ποιο είναι το όνομα της γενεαλογικής σου γραμμής;

N: Θεξ να μάθεις το όνομα της γενεαλογικής μου γραμμής;

EP: Ναι.

N: Τι θα το κάνεις αν σου πω; Θα το πάρεις στη χώρα σου;

(Peacock, 1986: 48).

ναι σημαντικό και τι δεν είναι. Αφήνει λοιπόν τους «ντόπιους» να τον οδηγήσουν και να γίνουν δάσκαλοι του, να του μάθουν τον τρόπο που ζουν, την κοσμοθεωρία τους. Έτσι ξει αναγκαστικά μαζί με μια κοινωνική ομάδα, εντάσσεται μέσα της και, παρατηρώντας την για αρκετό χρονικό διάστημα, τη γνωρίζει.

Η ανθρωπολογία ήταν αυτή που ανέπτυξε τη μεθοδολογία της συμμετοχικής παρατήρησης, η οποία, δίνοντας έμφαση στην επιτόπια έρευνα, κατέληξε να είναι το κύριο χαρακτηριστικό της, η ειδοποιός διαφορά της (κατά τη γνώμη μου) από την κοινωνιολογία, την ιστορία και τις άλλες συναφείς επιστήμες. Βέβαια η μέθοδος αυτή έχει σήμερα εξελιχθεί, έχει τελειοποιηθεί, θα λέγαμε, με την εμπειρία τόσων ετών και έχει μετεξελιχθεί σε ανεξάρτητο όργανο έρευνας, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη μελέτη μιας σύγχρονης κοινωνίας (πολλές φορές μάλιστα η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται και από άλλες επιστήμες, διατηρώντας ωστόσο συνήθως τον τίτλο της εθνογραφικής/ανθρωπολογικής έρευνας).

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΙΔΑΝΙΚΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΟΡΙΣΜΕΝΟ ΕΙΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Είναι ήδη ενδεχομένως εμφανές ότι η μέθοδος έρευνας που χαρακτηρίζει την ανθρωπολογία, η επιτόπια έρευνα, προέκυψε από συνθήκες που μοιάζουν αρκετά με την κατάσταση όπου μας οδήγησε η αναλυτική μας εξεταστική πορεία για την εκπαίδευση. Η ανθρωπολογία προσπαθεί να ερμηνεύσει και να κατανοήσει εκατοντάδες διαφορετικές μορφές πολιτισμικών σχημάτων. Προσπαθεί βέβαια να εντοπίσει και κοινά στοιχεία ανάμεσα στις μορφές αυτές, αλλά υποστηρίζει ότι προτού προχωρήσουμε σε συγκρίσεις θα πρέπει να γνωρίζουμε καλά την

κάθε κοινωνία ή πολιτισμικό σχήμα ως αυτούσια οντότητα. Η ανθρωπολογία θεωρεί ότι οι διάφορες κοινωνίες είναι έτοιμα πειράματα που μπορεί κανείς να παρακολουθήσει.

Η επιστήμη λοιπόν της ανθρωπολογίας κινείται στο πλαίσιο της πολυμορφίας και μελετά την υποκειμενικότητα, καθότι μας ενδιαφέρει να συλλάβουμε την «οπτική γωνία του ιθαγενούς», να καταλάβουμε πώς σκέφτεται. Οι ανθρωπολόγοι εξετάζουν επίσης το αντικείμενό τους σφαιρικά, μελετώντας όλες τις πτυχές ενός πολιτισμού και προσπαθώντας να ανακαλύψουν τις σχέσεις που συνδέουν τα επιμέρους στοιχεία μεταξύ τους. Επιχειρείται δηλαδή μια ολιστική προσέγγιση, η οποία εξετάζει μια κοινωνία ή έναν πολιτισμό ως όλον.

Αυτή η μεθοδολογία της ανθρωπολογίας προσεγγίζει καταστάσεις ακριβώς όπως αυτές που συναντήσαμε στο τέλος του υποκεφαλαίου «Υποκειμενικότητα – πολυμορφία και αλληλοσύνδεση της εκπαιδευτικής πράξης». Στην εν λόγω ενότητα είχαμε αναρωτηθεί πώς θα μπορούσαμε να καταλάβουμε τι συμβαίνει σε μια εκπαιδευτική πράξη. Το εργαλείο έρευνας που ανέπτυξε η ανθρωπολογία εν προκειμένω μας εξυπηρετεί ιδιαίτερα, δεδομένου ότι δημιουργήθηκε και στοχεύει στη μελέτη συνθηκών παρόμοιων με αυτές που χαρακτηρίζουν την εκπαίδευση (όπως προέκυψε από τη μέχρι τώρα ανάλυσή μας).

Εδώ ας μου επιτραπεί να κάνω μία παρένθεση και συγχρόνως να ζητήσω μία συγγνώμη. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η ανθρωπολογία προσφέρει τη μοναδική μέθοδο έρευνας για τη μελέτη της εκπαίδευσης. Υπάρχουν πάμπολλες μελέτες για την εκπαίδευση που προέρχονται από επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ιστορία, η βιολογία, η γλωσσολογία κ.ά. και που η καθεμιά από αυτές χρησιμοποιεί τα δικά της μεθοδολογικά εργαλεία. Η ανθρωπολογία δεν αναιρεί αυτές τις προσεγγίσεις, απλώς προσφέρει έναν άλλο τρόπο να μελετήσουμε

τα πράγματα. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να τονίσω πως τα δύο πρώτα κεφάλαια είναι ίσως δομημένα έτσι που η ανθρωπολογική μέθοδος να φαίνεται ότι ταιριάζει απόλυτα, να «πέφτει γάντι», στην περίπτωση μας. Όλα ταιριάζουν, σαν να πρόκειται για τη λύση ενός αστυνομικού μυθιστορηματος. Στα αστυνομικά μυθιστορήματα όμως η λύση υπάρχει στη δομή του έργου από τις πρώτες κιόλας σελίδες. Έτσι κι εγώ, στοχεύοντας να δείξω σε τι η ανθρωπολογία μπορεί να βοηθήσει την εκπαίδευση, έκτισα τα προηγούμενα κεφάλαια με αυτή την ιδέα κατά νου. Δεν περιέλαβα λοιπόν όψεις, θεωρίες ή τάσεις που δεν άπτονται της κεντρικής ιδέας που πραγματεύομαι. Ως εκ τούτου, η παρουσίαση της εκπαίδευσης που επέλεξα είναι μεν ορθή, αλλά δεν είναι η μόνη δυνατή (θα μπορούσαν να υπάρξουν και άλλοι τρόποι αναλυτικής εξέτασης). Ζητώ λοιπόν συγγνώμη που δεν έκανα ευθύς εξαρχής απολύτως σαφή αυτή μου την πρόθεση.

Η ανθρωπολογία προσφέρει ένα ιδιαίτερο εργαλείο έρευνας για ειδική χρήση. Η ανθρωπολογική μέθοδος προσφέρεται για ένα ορισμένο είδος έρευνας στην εκπαίδευση: για εις βάθος μελέτες που ενδιαφέρονται για την ιδιαιτερότητα του κάθε συνόλου και δίνουν έμφαση στην υποκειμενική διάσταση. Εάν επρόκειτο να μελετήσουμε πώς βλέπουν οι μαθητές της Ε.Ε. το σύστημα των εισαγωγικών εξετάσεων στα πανεπιστήμια, το θέμα θα ήταν πολύ ευρύ για να μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε την ανθρωπολογική έρευνα. Αν θέλαμε να βρούμε το ποσοστό αναλφαριθμητισμού στον πλανήτη μας και να το συγκρίνουμε με αυτό που υπήρχε πριν από δέκα χρόνια, πάλι θα έπρεπε να ανατρέξουμε σε άλλα μεθοδολογικά εργαλεία. Η ανθρωπολογική μέθοδος θα ήταν ακατάλληλη. Αν μας ενδιαφέρει η επίδοση στα μαθήματα σε σχέση με βιολογικούς παράγοντες, η ανθρωπολογία δεν θα είχε να πει πολλά. Αν θέλουμε να εξετά-

σουμε το κατά πόσο ισχύει η άλφα ή η βήτα θεωρία σχετικά με την εκπαίδευση, ίσως η ανθρωπολογία να μη διαθέτει το ιδανικό ερευνητικό όργανο που πρέπει να χρησιμοποιήσουμε.

Η ανθρωπολογία εξετάζει μικρές ομάδες, στις οποίες ο ερευνητής μπορεί να ενταχθεί και να τις παρατηρήσει άμεσα. Μέσα από αυτή την επιτόπια έρευνα και παρατήρηση ο ερευνητής ανακαλύπτει πώς λειτουργούν τα πράγματα στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και τι είδους έννοιες και σημασίες δίνουν τα μέλη της στα δρώμενα. Μπορεί να μελετήσει τα φαινόμενα με ιδιαίτερη λεπτομέρεια και να τα εξετάσει από όλες τους τις πλευρές. Συνεπώς, η ανθρωπολογική έρευνα προσφέρεται σε περιπτώσεις που μας ενδιαφέρει να δούμε ολιστικά κάποιο φαινόμενο. Η ανθρωπολογία μας βοηθά να μελετήσουμε τον υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο κάθε κοινωνία έχει οργανώσει τη ζωή της. Μας βοηθά να εμβαθύνουμε σε συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα για να δούμε πώς λειτουργούν και τι συμβαίνει σε αυτά, εξετάζοντάς τα όπως είναι και όχι με βάση το πώς θα έπρεπε να είναι. Αν μας ενδιαφέρει μια τέτοιου είδους προσέγγιση, τότε μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτή τη μέθοδο έρευνας στην εκπαίδευση. Από την άλλη, οι ήδη υπάρχουσες ανθρωπολογικές μελέτες αυξάνουν τις γνώσεις μας για άλλα εκπαιδευτικά συστήματα, δίνοντάς μας πληροφορίες για τη δομή και τη λειτουργία τους. Με αυτό τον τρόπο ευαισθητοποιούμαστε στο γεγονός πως οποιοδήποτε δικό μας σύστημα δεν είναι τίποτα άλλο από μια υποκειμενική κατασκευή.

Κεφάλαιο 4

Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Για να μπορέσει η ανθρωπολογία να ερμηνεύσει και να κατανοήσει ένα κοινωνικό φαινόμενο ακολουθεί μια συγκεκριμένη διαδικασία. Η ερευνητική αυτή διαδικασία βασίζεται σε ορισμένες βασικές αρχές, αφήνοντας όμως συγχρόνως στον ερευνητή ευρύ πεδίο προσωπικών επιλογών δράσης. Η έρευνα ξεκινά, κατά το δυνατόν, χωρίς υποθέσεις και μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης προσπαθεί να ανακαλύψει τη θεωρία που κρύβεται πίσω από το φαινόμενο και η οποία ουσιαστικά το διέπει. Η ανθρωπολογική μέθοδος της επιτόπιας έρευνας είναι συχνά μακροσκελής και χρονοβόρα, στοιχεία της όμως μπορεί να χρησιμοποιηθούν από τον απλό εκπαιδευτικό ή τον απλό άνθρωπο για να κατανοήσει, κάπως περισσότερο, τη λειτουργία των δικών του εκπαιδευτικών πράξεων, ή των εκπαιδευτικών πράξεων που τον ενδιαφέρουν.

Ενότητες κεφαλαίου

- Θεματικό περίγραμμα
- Αναφορά στην εφαρμογή της ανθρωπολογικής μεθόδου
  - Πρόκειται για μέθοδο ή για τέχνη;
  - Στάδια ανθρωπολογικής μεθόδου
  - Σχόλια

- Πρακτικές συμβουλές για τη χρήση της ανθρωπολογικής μεθόδου
  - Η πλήρης ανθρωπολογική έρευνα
  - Πρακτικές συμβουλές
- Συνεπακόλουθα στοιχειώδους εφαρμογής ανθρωπολογικής μεθόδου

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ

Υπάρχει μια ιστορία για το Ρώσο στρατηγό Κουτούζοφ που μοιάζει με ανέκδοτο. Πριν από μια σημαντική μάχη, οι σύμβουλοί του καθόριζαν τις λεπτομέρειες των στρατηγικών που θα ακολουθούσαν. Ο στρατηγός βαριόταν και αποκοιμήθηκε. Την παραμονή της μάχης, καβάλησε το άλογό του και επιθεώρησε τους στρατιώτες στις σκοπιές. Με αυτό τον τρόπο, λέγεται, ότι έμαθε περισσότερα για την πραγματική κατάσταση από ό,τι οι άνθρωποι του που σχεδίαζαν τις στρατηγικές.

Το περιστατικό αυτό θα άρεσε στους ανθρωπολόγους. Όπως ο γεροστρατηγός, έτσι και αυτοί αποφεύγουν τα αφηρημένα θεωρητικά σχήματα που απέχουν από τους «πραγματικούς ανθρώπους» και την «πραγματική ζωή». Αναζητούν την αλήθεια από τους ίδιους τους ιθαγενείς μέσα στο χώρο τους, με το να βλέπουν και να ακούν. Αυτό το ονομάζουμε «επιτόπια έρευνα» (Peacock, 1986: 49).

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Πρόκειται για μέθοδο ή για τέχνη;

Πολλοί ανθρωπολόγοι, αναφερόμενοι στον τρόπο έρευνας

της ανθρωπολογίας, θα υποστήριζαν ότι πρόκειται περισσότερο για τέχνη παρά για μια συγκεκριμένη επιστημονική μεθοδολογία. Θα ισχυρίζονταν ότι δεν μπορείς να διδάξεις το πώς εφαρμόζεται η ανθρωπολογική μέθοδος και ότι πρόκειται για τέχνη, με την έννοια ότι μαθαίνεις βιωματικά μέσα από τη δοκιμή και την εμπειρία. Θα σημείωναν επίσης ότι δεν είναι κάτι αυστηρά καθορισμένο μέσα σε επιστημονικά πλαίσια και πως υπεισέρχονται έντονα στοιχεία, όπως η φαντασία, η διαίσθηση κ.λπ. Μειώνοντας την επιστημονικότητα της μεθόδου θα έδιναν έμφαση στην τέχνη της συναναστροφής (απαραίτητη για να αντλήσει κανείς πληροφορίες στο πεδίο), την ικανότητα κοινωνικής επικοινωνίας, την ικανότητα να γίνει κανείς αποδεκτός από το μελετώμενο πληθυσμό, την τέχνη τού να παρουσιάσει κανείς τα αποτελέσματά του αποτυπωμένα σε χαρτί ή με κάποια άλλη μορφή, προσδίδοντάς τους ζωντάνια και γλαφυρότητα. Το συγγραφικό ταλέντο, για παράδειγμα, ενός ανθρωπολόγου παίζει ιδιαίτερο ρόλο, όταν φθάσει η στιγμή να περιγράψει γραπτώς το λαό-κοινωνία που μελέτησε.

Ο χαρακτήρας του ανθρωπολόγου παίζει και αυτός το δικό του ρόλο στην έρευνα. «Αν ο κατάλληλος χαρακτήρας δεν συνυπάρχει πάντα με ικανότητα, ειδική εκπαίδευση, αγάπη για προσεκτική επιστημονική ανάλυση, είναι ακόμη πιο σπάνιο να συνδυάζεται με φαντασία και διεισδυτικότητα που είναι απαραίτητες στην ερμηνεία τού τι παρατηρείται, καθώς και στη συγγραφική ικανότητα που είναι αναγκαία για να μεταφράσει κανείς μια ξένη κουλτούρα στη μητρική του γλώσσα. Η δουλειά του ανθρωπολόγου δεν είναι φωτογραφική. Πρέπει να αποφασιστεί τι είναι σημαντικό σε ό,τι παρατηρεί... εκτός από μια πλατιά γνώση ανθρωπολογίας πρέπει να έχει και μια αίσθηση της φόρμας και της νόρμας... δεν ισχυρίζομαι ότι όλοι μας έχουμε αυτές τις ικανότητες. Ορισμένοι έχουν περισσότερα χα-

ρίσματα από τους άλλους, αλλά όλοι κάνουμε ό,τι μπορούμε με τα ταλέντα που έχουμε» (Evans-Pritchard, 1951: 82-83).

Μια τέτοια αντιμετώπιση έχει ίσως ως αποτέλεσμα το ανθρωπολογικό έργο να εξαρτάται αρκετά από το άτομο που διεξάγει την έρευνα, όπως ένα καλλιτεχνικό έργο έχει τη σφραγίδα του δημιουργού του.

Υπάρχει επίσης η άποψη ότι κανείς μαθαίνει μέσα από την κοινωνικοποίησή του στο κοινωνικό σύνολο που μελετά. Αν υποθέσουμε ότι η κοινωνία ασκεί στα άτομα μια συχνά ανεπαίσθητη αλλά ωστόσο πολύ σημαντική πίεση (μια πίεση όπως η ατμοσφαιρική, αν ακολουθήσουμε τη θέση του Durkheim, χωρίς την οποία δεν μπορούμε να ζήσουμε), ο ξένος που μπαίνει σε μια κοινωνία δέχεται αυτή την πίεση και από αυτήν μαθαίνει, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε ασυνείδητα, μέσα από τη διαδικασία κοινωνικοποίησής του στο συγκεκριμένο σύνολο.

Όπως μας αναφέρει ο ανθρωπολόγος Paul Radin, κανένας δεν ξέρει πώς ακριβώς κάνει την επιτόπια έρευνα (Evans-Pritchard, 1976: 240). Ορισμένοι μιλούν για την ανθρωπολογική έρευνα παρομοιάζοντάς την με τον τρόπο που μαθαίνουμε να κολυμπάμε όταν «πέσουμε στα βαθιά».

Είναι βέβαιο ότι έως ένα βαθμό και με διάφορους τρόπους στην ανθρωπολογική έρευνα υπεισέρχεται και η τέχνη, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να καταγραφούν τα επιστημονικά χαρακτηριστικά της ερευνητικής αυτής μεθόδου. Ακόμη και αν πάρουμε την ακραία άποψη, ότι πρέπει κανείς να πέσει «στα βαθιά» και ότι οποιαδήποτε εκ των προτέρων πληροφόρηση είναι περιττή, είναι σίγουρο πως πληροφορίες για τα επιστημονικά χαρακτηριστικά της μεθόδου είναι απαραίτητες.

Αφήνοντας λοιπόν κατά μέρος τον προβληματισμό του πόσο η ανθρωπολογική έρευνα, είναι και τέχνη, ας προχωρήσουμε στην περιγραφή, όσο κάτι τέτοιο είναι δυνατόν, των επιστημονι-

κών σταδίων της ανθρωπολογικής μεθόδου έρευνας, αποκομίζοντας έτσι πληροφορίες για το πώς μπορεί να διεξαχθεί μια ανθρωπολογική έρευνα.

Στάδια ανθρωπολογικής μεθόδου

«Φανταστείτε ότι βρίσκεστε ξαφνικά μόνος σε μια τροπική ακρογιαλιά, έχοντας γύρω σας τις βαλίτσες σας και όλα τα συμπράγκαλά σας, κοντά σε ένα χωριό ιθαγενών, ενώ η βάρκα που σας έφερε απομακρύνεται και χάνεται στον ορίζοντα» (Malinowski, 1922: 4). Τα πράγματα βέβαια δεν είναι τόσο άγρια... ας δούμε λοιπόν πώς ξεκινάει και από τι στάδια περνάει μια ανθρωπολογική έρευνα.

– Επιλέγουμε ένα γενικό θέμα που αφορά μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα (π.χ. η καθημερινή ζωή στο χωριό ή η θέση των γυναικών στην Τουρκία).

– Επιλέγουμε προς μελέτη έναν πληθυσμό, μια κοινωνική ομάδα, που να μπορεί να μελετηθεί με συμμετοχική παρατήρηση (ένα αρκετά μικρό σύνολο για να μπορούμε να το γνωρίσουμε ζώντας μαζί του).

– Μελετάμε όλη τη σχετική βιβλιογραφία (μελετώνται επίσης πιθανόν παραπλήσια θέματα, λόγου χάρη, αν πρόκειται για ένα αγροτικό χωριό, μπορούμε να διαβάσουμε και για άλλα γειτονικά χωριά της περιοχής αλλά και για θέματα όπως η αγροτιά, η αγροτική ζωή κ.λπ.). Οποιαδήποτε γραπτή πηγή θεωρείται ότι μας παρέχει απλώς πληροφόρηση, ότι είναι ένα από τα στοιχεία μας (συνήθως σχετικά εποσειώδες, καθότι αυτά που μας αποκαλύπτει ο πληθυσμός άμεσα είναι πολύ πιο ουσιαστικά).

– Αφού ολοκληρώσουμε τη βιβλιογραφική έρευνα, επισκεπτόμαστε τον επιλεγέντα χώρο μελέτης (το «πεδίο») όπως απο-

καλείται), ανακοινώνουμε την πρόθεσή μας και ζητάμε την άδεια από την κοινωνική ομάδα που θα μελετήσουμε να εγκατασταθούμε ανάμεσά της και να αρχίσουμε την έρευνά μας.

– Ένα από τα πρώτα πράγματα που πρέπει να πετύχει ο ανθρωπολόγος είναι να γίνει αποδεκτός από την ομάδα που μελετά.

– Ο τρόπος έρευνας είναι κυρίως η **συμμετοχική παρατήρηση**.

– Μπαίνουμε στο χώρο απελευθερωμένοι, όσο κάτι τέτοιο είναι εφικτό, από προκαταλήψεις, αφήνοντας πίσω τα πιστεύω και τις αξίες μας. Ουσιαστικά, **δεν ξεκινάμε έχοντας εκ των προτέρων θεωρίες και υποθέσεις για το πώς πρέπει να είναι τα πράγματα**. Στόχος μας δεν είναι να επιβεβαιώσουμε αν κάποιες απόψεις ή υποθέσεις μας είναι σωστές ή όχι.

– Δεν ασκούμε κριτική, δεν μας ενδιαφέρει το πώς πρέπει να είναι τα πράγματα, αλλά το πώς είναι.

– Παρατηρούμε, όσο μπορούμε και μας επιτρέπεται, τα πάντα (όλα είναι σημαντικά) όντας συναισθηματικά ουδέτεροι.

– Από τη στιγμή που βρισκόμαστε μέσα στο πεδίο μελέτης μας, προσπαθούμε να γνωρίσουμε, όσο περισσότερο μας επιτρέπεται, τον τρόπο ζωής και τις σημασίες του υπό μελέτη πληθυσμού. Ζούμε, **κατά το δυνατόν**, σαν να είμαστε μέλη του πληθυσμού.

– Όντας μέσα στην ομάδα, προσπαθούμε να μάθουμε τις σημασίες των πραγμάτων, είτε με παρατήρηση είτε ρωτώντας με άτυπες ή τυπικές συνεντεύξεις.

– Προσπαθούμε να καλύψουμε όλο το φάσμα της ζωής του πληθυσμού (τη δράση του στην ολότητά της) χωρίς να αφήνουμε στεγανά που δεν παρατηρούμε.

– Κατά τη διάρκεια της παραμονής μας στο πεδίο (που είναι συνήθως παρατεταμένη) αναφύονται ερωτήματα ή πρόχειρα ερμηνευτικά σχήματα. Θέτουμε αυτές τις ερωτήσεις, σημειώνουμε τις ερμηνείες ή τις πρόχειρες υποθέσεις που μας έρχο-

νται στο νου, αλλά δεν αφήνουμε να μας δεσμεύσουν και να μας περιορίσουν στην περαιτέρω έρευνά μας. Αν ανακαλύψουμε στοιχεία που τις διαφεύδουν ή τις αμφισβητούν, τις εγκαταλείπουμε.

– Όλες οι παρατηρήσεις, συνομιλίες, σκέψεις, πληροφορίες που συλλέγουμε – γενικά όλο το υλικό που συγκεντρώνουμε – καταγράφονται καθημερινά σε χαρτί ή μαγνητοταινίες.

Σε γενικές γραμμές οι σημειώσεις μας χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

(α) Καταγραφή γεγονότων που παρατηρήθηκαν και πληροφοριών που μας δόθηκαν.

(β) Καταγραφή παρατεταμένων δραστηριοτήτων ή τελετουργιών.

(γ) Ημερολόγιο.

(Notes and Queries, 1951: 45).

Οι σημειώσεις από τις δύο πρώτες κατηγορίες μπορούν να τηρούνται στο ίδιο βιβλίο. Στο ημερολόγιο γράφει κανείς τα προσωπικά συμβάντα της ημέρας καθώς και γενικές εντυπώσεις και σχόλια. (Δίπλα σε κάθε σημείωση ή καταγραφή πρέπει να αναφέρεται ο τόπος, ο χρόνος, τα άτομα που παρίστανται, καθώς και πιθανά ειδικά σχόλια.)

– Κάποια στιγμή, όταν βεβαιωθούμε ότι έχουμε κατανοήσει το αντικείμενο μελέτης μας, φεύγουμε από το πεδίο μαζί με όλο το υλικό που έχουμε συλλέξει.

– Συνήθως στο σημείο αυτό είναι σαν να έχουμε μάθει μια ξένη γλώσσα, ζώντας στον τόπο που μιλιέται, αλλά δεν γνωρίζουμε τους κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού που τη διέπουν. Οι επόμενες φάσεις της έρευνας στοχεύουν στην αναλυτική, συνειδητή κατανόηση του υλικού.

– Αρχίζουμε να κοιτάμε και να ξανακοιτάμε το υλικό μας και να προσπαθούμε να το χωρίσουμε σε γενικές κατηγορίες (κατη-

γορίες όμως που να προέρχονται από το υλικό και όχι που τις επιβάλλουμε εμείς απ έξω). Το ίδιο το υλικό πρέπει να μας οδηγήσει στον τρόπο που κατατάσσεται (π.χ. για τους Μπακουέρι του Καμερούν, τα ποντίκια, το πνεύμα του νερού και οι πίθηκοι συνιστούν μια ειδική κατηγορία, που όπως αναφέρουν οι μύθοι και οι παραδόσεις τους έρχεται σε μια περίεργη αντίθεση με τον άνθρωπο (Ardner, 1975: 6). Για μας, μια τέτοια κατηγορία δεν υπάρχει. Δεν θα πρέπει όμως να επιβάλλουμε στο υλικό δικούς μας ταξινομικούς διαχωρισμούς (π.χ. θηλαστικά ζώα κ.λπ.).

– Το υλικό πρέπει να χωριστεί στις κατηγορίες που προτείνει το ίδιο (πράγμα που γίνεται με το να το διαβάζουμε και να το ξαναδιαβάζουμε αφήνοντάς το να μας μιλήσει). Αφήνουμε να ξεπηδήσουν οι κρυφές έννοιες, σημασίες, δομές της ομάδας που μελετάμε οι οποίες βρίσκονται μέσα στο υλικό που έχουμε συλλέξει.

– Προσπαθούμε να συνδέσουμε τις κατηγορίες μεταξύ τους σχηματίζοντας ένα εννοιολογικό πλαίσιο.

– Μετά την ολοκλήρωση όλων των ανωτέρω ετοιμάζουμε μια περιγραφή αυτού που παρατηρήσαμε, το εννοιολογικό πλαίσιο που προέκυψε και τα συνοψίζουμε σε ένα ερμηνευτικό σχήμα. Ανάλογα με το κοινό που απευθυνόμαστε, πιθανόν να χρειαστεί να «μεταφράσουμε» κομμάτια του υλικού μας για να γίνουν κατανοητά.

– Λέγοντας «μετάφραση» εννοούμε ότι η μελέτη απευθύνεται σε ένα κοινό που πιθανόν δεν γνωρίζει την κοινωνία που εμείς παρατηρήσαμε. Έτσι, προκειμένου να καταλάβει, τα στοιχεία θα πρέπει να του δοθούν μέσα από κάποια μετάφραση. Για παράδειγμα, μια μελέτη για την Ισπανία γράφεται και κυκλοφορεί στην Αγγλία· αναφερόμενη στον όρο «ντροπή» τονίζει ότι δεν έχει την ίδια έννοια στην Ισπανία με αυτήν που έχει στην Αγγλία. Δεν αρκεί δηλαδή ο ανθρωπολόγος να κατανοήσει έναν τρόπο ζωής, πρέπει να παρουσιάσει τα αποτελέσματα κατά τέτοιο τρό-

πο ώστε να είναι κατανοητά στο κοινό που απευθύνεται, κάτι το οποίο συχνά απαιτεί «μεταφραστική» ικανότητα.

Τι είναι όμως αυτό που χαρακτηρίζει περισσότερο την ανθρωπολογική έρευνα; Σε άλλες μορφές έρευνας έχουμε συνήθως μια υπόθεση, μια θεωρία, που μελετάμε και προσπαθούμε να αποδείξουμε εάν είναι σωστή ή όχι. Λόγου χάρη, υπάρχει «ανομία» σύμφωνα με τον ορισμό του Merton; Από τους πέντε χαρακτηριστικούς τρόπους προσαρμογής του ατόμου στο κοινωνικό του περιβάλλον (σύμφωνα πάντα με τον Merton): (α) συμμόρφωση, (β) καινοτομία, (γ) τυπολατρία, (δ) αναχωρητισμός, (ε) επανάσταση, σε ποια κατηγορία ανήκει μια συγκεκριμένη κοινωνική πράξη; Σε αυτή την περίπτωση δεν μας ενδιαφέρει τι σκέπτονται οι άνθρωποι και ποιες κατηγορίες έχουν κατασκευάσει για να ερμηνεύσουν την πραγματικότητα γύρω τους. Εμείς έχουμε τις θεωρίες και τα συστήματά μας και τα εφαρμόζουμε: εξετάζουμε, μετράμε, μελετάμε και διαπιστώνουμε αν ισχύουν και πώς ισχύουν. Στην ανθρωπολογική έρευνα δεν είναι αυτή η αφετηρία μας. Η μελέτη μας αρχίζει, κατά το δυνατόν, χωρίς θεωρίες, απόψεις και υποθέσεις επί του θέματος. Έτσι ξεκινάμε με σκοπό να ζήσουμε, να παρατηρήσουμε και να αφήσουμε να έρθει στην επιφάνεια η «υποκειμενική» διάσταση της πληθυσμιακής ομάδας που μελετάμε. Η θεωρία και το ερμηνευτικό σχήμα εξάγονται κατά τη διάρκεια μελέτης μιας ομάδας, η δε θεωρία στην οποία καταλήγουμε είναι αυτό που συχνά αποκαλείται «Grounded Theory».

The Discovery of Grounded Theory είναι το βιβλίο που οι Glaser και Strauss δημοσίευσαν το 1968. «“Grounded” είναι η κοινωνική θεωρία που διαμορφώνεται με βάση (grounds) τα δεδομένα (data) που συλλέγονται επί τόπου (in the field) στο χώρο του κοινωνικού φαινομένου» (Πηγάκη, 1989: 51).

Αυτά τα χαρακτηριστικά της ανθρωπολογικής έρευνας την κά-

νουν νομίζω ενδιαφέρουσα για μια ελεύθερη εκπαίδευση, διότι αφήνει περιθώριο στον «άλλο» να μιλήσει, να εκφράσει την «υποκειμενική του αλήθεια», δεν του επιβάλλει μια προκαθορισμένη φόρμα πραγμάτων υπό μορφή θεωρίας. Όταν κατανοήσουμε την «υποκειμενική αλήθεια» του «άλλου», τότε έχουμε επικοινωνήσει μαζί του και ενδεχομένως μπορούμε να εξηγήσουμε και εμείς με τη σειρά μας σε αυτόν τη δική μας «υποκειμενική αλήθεια».

Σχόλια

Συμμετοχική παρατήρηση

«Λέγοντας συμμετοχική παρατήρηση οι ανθρωπολόγοι εννοούν ότι, όσο είναι δυνατόν και εφικτό, ζουν τη ζωή των ατόμων τα οποία μελετούν. Αυτό είναι ένα σχετικά μπερδεμένο θέμα...» (Evans-Pritchard, 1976: 243). Άλλωστε ο ίδιος ο όρος «συμμετοχική παρατήρηση» εμπεριέχει ένα παράδοξο, διότι είναι δύσκολο και να συμμετέχεις και να παρατηρείς (σημειωτέον ότι η καταγραφή των σημειώσεων πάνω στα παρατηρούμενα μπορεί να είναι τόσο χρονοβόρος που να μην αφήνει τελικά περιθώρια για καμία άλλη δραστηριότητα) (Ellen, 1984: 219). Τι παρατηρούμε και πώς το παρατηρούμε; Πόσο μπορούμε να συμμετέχουμε και πόσο μπορούμε να ταυτιστούμε και να γίνουμε ο «άλλος»; Το βέβαιο είναι ότι δεν μπορούμε εύκολα να αποβάλουμε τις κοινωνικές μας συνήθειες και να γίνουμε Εσκιμώοι, Ινδιάνοι ή γενικά οποιοσδήποτε «άλλος». Καθ' όλη τη διάρκεια που ο ανθρωπολόγος μελετά με βάση τη συμμετοχική παρατήρηση βρίσκεται σε οριακή θέση, ανήκει στο καινούργιο κοινωνικό σύστημα αλλά ταυτόχρονα κουβαλά μαζί του και όλη την προηγούμενη εμπειρία του από τη δική του κοινωνία. Βιώνει μια κατάσταση που θυμίζει τον οριακό άνθρωπο του Park, ο οποίος έχει κοινωνικοποιηθεί σε δύο διαφορετικά συστήματα και ως εκ τούτου αντιμετω-

πίσει συγκρούσεις και πολλές φορές μάλιστα εμφανίζει περιέργη συμπεριφορά. Ζει «ταυτόχρονα σε δύο διαφορετικούς κόσμους σκέψης, με κατηγορίες, έννοιες και αξίες που δεν συμβιβάζονται εύκολα. Είναι, τουλάχιστον παροδικά, ένα είδος διπλού οριακού ανθρώπου, αλλοτριωμένος και από τους δύο κόσμους (αυτόν της δικής του κοινωνίας και αυτόν στον οποίο ζει προσωρινά)» (Evans-Pritchard, 1976: 243).

Για πολλούς ανθρωπολόγους η επιτόπια έρευνα αναδεικνύει την ικανότητα του ερευνητή να λύσει αυτή τη σύγκρουση, ξεκαθαρίζοντας και κατανοώντας ταυτόχρονα και τα δύο κοινωνικά συστήματα.⁷

Για τον ανθρωπολόγο που βρίσκεται στο πεδίο έρευνας αυτά δεν είναι φιλοσοφικά, θεωρητικά προβλήματα, είναι καταστάσεις που πρέπει να λύσει μέσα από την πράξη με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Αυτή κατά τη γνώμη μου είναι μια ιδιαίτερα γοητευτική πτυχή της συμμετοχικής παρατήρησης: δεν σε ωθεί σε νεφελώδεις διανοητικές αναζητήσεις, αλλά αντίθετα σου ζητά να δράσεις αντιμετωπίζοντας τη ζωή.

7. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι ο ερευνητής δεν μελετά μόνο το αντικείμενο έρευνάς του αλλά μέσα από αυτή τη διαδικασία αγγίζει και σημεία που αφορούν το δικό του τρόπο ζωής. Έτσι προκύπτουν σχολιασμοί όπως: «Η επιτόπια έρευνα είναι επίσης μια διαβατήρια τελετουργία. Η εμπειρία της θεωρείται ότι αλλάζει κάποιον δραστικά, είναι σαν ψυχανάλυση, σαν πλήση εγκεφάλου, αλλά συγχρόνως είναι και μια τελετή μύησης, που μέσα από δοκιμασίες και στιγμές διάρρασης ωθεί το μωύμενο σε ένα νέο επίπεδο ωριμότητας ... Δέχεται (ο ανθρωπολόγος) ένα "πολιτισμικό σοκ", όταν ξεκινά την επιτόπια έρευνά του, και ένα ανάλογο σοκ όταν επιστρέφει στη δική του κοινωνία. Κατά τη διάρκεια της μελέτης στο πεδίο έχει εμπειρίες που του ανοίγουν τα μάτια και του διαλύουν πεποιθήσεις μιας ζωής» (Peacock, 1986: 55).

Όλα είναι σημαντικά

Ξεκινώντας την έρευνά του, ο ανθρωπολόγος δεν γνωρίζει τι είναι σημαντικό και τι όχι, γι' αυτό πρέπει να παρατηρεί «τα πάντα». Αν και κάτι τέτοιο είναι αδύνατον, οφείλει όσο μπορεί να καλύψει όλες τις όψεις ενός φαινομένου, χωρίς να έχει στεγανά και χωρίς να εστιάζεται μόνο στα θέματα που τον ενδιαφέρουν.

Όταν βρισκόμαστε στο πεδίο, πάντα έχουμε κάτι να παρατηρήσουμε. Ακόμη και όταν νομίζουμε ότι δεν έχουμε στοιχεία, στην πραγματικότητα έχουμε. Όταν κάποιος δεν μας απαντά σε μια ερώτηση που του κάνουμε, αυτό κάτι σημαίνει. Από την άλλη, οι ερωτήσεις που μας θέτουν μας βοηθούν να καταλάβουμε αυτά που τους ενδιαφέρουν, που τους απασχολούν.

Το να μαζεύουμε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία δεν είναι κάτι εύκολο, δεν είναι όμως και αρκετό. Θυμάμαι μια ιστορία που είχα ακούσει κάποτε για έναν Κεφαλλονίτη που καθόταν καθημερινά στο παράθυρό του, κοιτούσε τον κεντρικό δρόμο του χωριού και έγραφε. Όταν πέθανε βρήκαν ένα σωρό χαρτιά με σημειώσεις του τύπου: «Η κυρά Σταυρούλα αγόρασε σήμερα δύο κιλά αλεύρι, βγήκε από το σπίτι της στις 11 η ώρα και στο δρόμο συνάντησε την κυρά Ασημίνα...». Τέτοιου είδους σημειώσεις που είναι απόρροια επιτόπια παρατήρησης είναι ουσιαστικά άχρηστες, αν δεν συμπυκνωθούν σε ένα λογικό και κατανοητό σχήμα. Ο ανθρωπολόγος J. Peacock (1986: 54) θέτει με σαφήνεια το όλο θέμα, όταν υποστηρίζει ότι ο ανθρωπολόγος πρέπει να ερμηνεύσει αυτό που έζησε και μελέτησε, και βέβαια να το μεταφράσει, δηλαδή με κάποιο τρόπο να το κάνει κατανοητό για το κοινό που απευθύνεται.

Επιπλέον, όταν ο ανθρωπολόγος ερμηνεύσει το υλικό του, θα πρέπει να εξετάσει αν όλα τα στοιχεία που έχει συλλέξει εξηγούνται μέσα από το ερμηνευτικό σχήμα και το εννοιολογικό πλαίσιο που προέκυψε από την έρευνά του. Δεν θα πρέπει

να υπάρχουν στοιχεία που δεν ταιριάζουν και συνεπώς απορρίπτονται, ακόμη και αν αυτά φαίνεται να είναι αντικρουόμενα. Η ερμηνεία μας θα πρέπει να δικαιώνει όλα τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε και επίσης θα πρέπει να βρούμε την οπτική γωνία που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και να εντάξουμε όλα τα γεγονότα που καταγράψαμε στο πεδίο έρευνας. Όταν κάποτε μελετούσα ένα ελληνικό χωριό, διαπίστωσα ότι άλλοτε μου έλεγαν πως παλαιότερα στο χωριό οι περισσότεροι έκλεβαν, και άλλοτε το αντίθετο. Η λύση στο παράδοξο αυτό δεν έγκειτο στην ιστορική εξακρίβωση του τι συνέβαινε παλιά, αλλά στο λόγο που αναφερόταν κανείς στο παρελθόν και στο τι ήθελε να αποδείξει με αυτή την αναφορά. Για παράδειγμα, ένας αυτοδημιούργητος κάτοικος του χωριού, πλούσιος σήμερα, κατακρίνει αυτό το παρελθόν τονίζοντας έτσι τη σημερινή του ευμάρεια. Όταν όμως, λίγα λεπτά αργότερα, θέλει να μειώσει την κοινωνική θέση κάποιων άλλων συγχωριανών του, αναφέρεται στην περιουσία που έχουν αποκτήσει λέγοντας: «Όλοι κλέβουν σήμερα, έτσι βγαίνουν τα χρήματα...».

Αφού διαμορφώσουμε το εννοιολογικό μας πλαίσιο, το ερμηνευτικό μας σχήμα, πρέπει να επανέλθουμε και να εξετάσουμε αν αυτό ερμηνεύει όλα τα στοιχεία που έχουμε συλλέξει.

Συνεχής ενασχόληση με το υλικό

Μερικές φορές το υλικό που συλλέγουμε «μιλάει από μόνο του», άλλες πάλι οι δομές που το διέπουν δεν είναι τόσο εμφανείς. Από τη στιγμή πάντως που θα συγκεντρώσουμε το υλικό μας, θα πρέπει να αφηθούμε για να βυθιστούμε μέσα σε αυτό. Πρέπει να μας απασχολεί συνεχώς, να τριγυρίζει διαρκώς στο μυαλό μας, να διαποτίζει τα κύτταρά μας, να το διαλογιζόμαστε. Εκεί, σε αυτή την κατάσταση, η λύση για τον τρόπο που αναλύεται το υλικό μπορεί να έρθει μη λογικά, όπως ο μαθηματικός

Poincare βρήκε τη λύση των εξισώσεων που αναζητούσε μήνες την ώρα που έμπαινε σε ένα αμάξι, ή όπως ο χημικός Kekule βρήκε τη λύση σε ένα πρόβλημα δομής μορίου οργανικής ενότητας μέσα από ένα όνειρο. Συνήθως όμως απαραίτητη προϋπόθεση για να συμβεί κάτι τέτοιο είναι να έχει κανείς βυθιστεί στο υλικό. Ωστόσο, πρέπει πάντα να ελέγχουμε και να συγκρίνουμε οποιαδήποτε έμπνευση με τα στοιχεία μας, ώστε να επιβεβαιώσουμε ότι τα ερμηνεύει όλα.

Μηνύματα

Γενικά, υπάρχει η άποψη ότι το περιβάλλον μάς στέλνει συνεχώς μηνύματα, τα οποία όμως αν δεν τα καταλάβουμε και δεν τα αποκωδικοποιήσουμε, είναι σαν να μην τα λάβαμε ποτέ. Ο Hofstadter (1979) αναφέρει ότι το μήνυμα έχει τρεις διαστάσεις:

- α. Να καταλάβεις ότι υπάρχει μήνυμα.
- β. Να βρεις τον κώδικα βάσει το οποίου είναι διαρθρωμένο.
- γ. Να «διαβάσεις» τον κώδικα και να καταλάβεις το μήνυμα.

Κατ' αντιστοιχία, αν κάποιος περπατώντας σε μια ακρογιαλιά βρει ένα μπουκάλι που περιέχει ένα χαρτί, δεν θα το αγνοήσει: θα αναγνωρίσει ότι πρόκειται για μήνυμα που έστειλε κάποιος, θα το ανοίξει και θα δει ένα κείμενο, ας πούμε στα γαλλικά (αναγνώριση του κώδικα), και έπειτα θα διαβάσει το κείμενο, οπότε θα μάθει το περιεχόμενο του μηνύματος (Hofstadter, 1979: 167-169). Αυτό βέβαια φαίνεται απλό και κοινότοπο εκ πρώτης όψεως, ωστόσο θα ήταν ενδιαφέρον να το δούμε σε μια ακραία μορφή του, δίνοντας ένα παράδειγμα από τον κόσμο των ειδικών της NASA. Εδώ και χρόνια εκπέμπουμε στο διάστημα ένα συγκεκριμένο τεχνητά κατασκευασμένο μήκος κύματος, εν είδει μηνύματος, με την ελπίδα ότι, αν στο διάστημα υπάρχει κάποια μορφή ζωής και το λάβει, θα καταλάβει πως πρόκειται για μια ανθρώπινη δημιουργία. Από αυτό όμως προκύπτει το ερώτημα του αν αυ-

τή η κάποια μορφή ζωής θα μπορούσε καταρχάς να υποθέσει ότι ένα τέτοιο μήκος κύματος εμπεριέχει ένα μήνυμα, και κατά δεύτερον τι θα καταλάβαινε αν το λάμβανε (Sagan, 1977: 230-235)

Το ίδιο συμβαίνει και όταν δύο διαφορετικοί πολιτισμοί έρχονται σε επαφή. Ο ένας αντιλαμβάνεται τα μηνύματα του άλλου μόνο σε ένα συγκεκριμένο βαθμό και συνήθως αντιλαμβάνεται αυτά που του είναι κάπως γνώριμα. Η ανθρωπολογία λοιπόν θα μπορούσε να θεωρηθεί η επιστήμη που προσπαθεί να «πιάσει» τα μηνύματα ενός πολιτισμού και να τα κάνει κατανοητά σε έναν άλλο.

Αντικειμενικότητα και υποκειμενικότητα

Εδώ αναφέρεται το ερώτημα του κατά πόσο αυτά που παρατηρήσαμε και ο τρόπος που τα ερμηνεύσαμε είναι υποκειμενικά ή αντικειμενικά. Το αντικειμενικό ουσιαστικά θα μπορούσε να σημαίνει ότι έχουμε καταλάβει πλήρως την υποκειμενική άποψη του άλλου, χωρίς να τη χρωματίζουμε με τη δική μας υποκειμενικότητα. Εύκολα λοιπόν καταλήγουμε στο ότι αυτό είναι ένα τεράστιο θέμα το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στην ανθρωπολογική έρευνα. Αξίζει πάντως να τονίσουμε δύο σημεία:

1. Η μελέτη της «υποκειμενικότητας» οδηγεί συχνά σε περισσότερη «αντικειμενικότητα» και η μελέτη της «αντικειμενικότητας» σε περισσότερη «υποκειμενικότητα». Ο αστρονόμος Bessel, ανακαλύπτοντας ότι κάθε άτομο είχε μια συγκεκριμένη απόκλιση στην καταγραφή των άστρων, ανάλογα με το χρόνο αντίδρασής του στην παρατήρηση, δημιούργησε μια «προσωπική εξίσωση» για να απαλείψει αυτό τον «υποκειμενισμό» από την παρατήρηση των αστερών. Ως εκ τούτου η συνείδηση της «υποκειμενικότητας» οδήγησε σε τρόπους απαλοιφής της. Αντίστοιχα, αν εξετάσουμε την «αντικειμενική πραγματικότητα», πολλές φορές αντιλαμβανόμαστε ότι δεν είναι τίποτα άλλο από

προσωπικές προβολές. Το σημείο που πρέπει να συγκρατήσει κανείς εδώ είναι ότι θα πρέπει να είναι συνεχώς ανήσυχος για το αν έχει δει σωστά τα αντικείμενα της έρευνάς του, ή αν στα αποτελέσματά του υπεισέρχονται και προσωπικοί παράγοντες. Αυτό είναι ένα θέμα που όποιος κάνει ανθρωπολογική έρευνα θα πρέπει να έχει διαρκώς στο νου του, ακόμη και αν έχει ολοκληρώσει την έρευνά του. Πρέπει δε, κατά την προσωπική μου άποψη, να παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας πάντα με μια δόση σκεπτικισμού.

2. Ένας τρόπος που έχει προταθεί για να λυθεί το εν λόγω θέμα είναι να αποφασίζουν οι ίδιοι οι «μελετώμενοι» για την αλήθεια ή μη των αποτελεσμάτων. Αυτοί άλλωστε ξέρουν, αυτοί μας έδωσαν τα στοιχεία, από αυτούς μάθαμε. Αλλά ο συγκεκριμένος τρόπος εξακρίβωσης αντικρούεται από την άποψη ότι πολλοί μπορεί να γνωρίζουν πώς να ζουν στα πλαίσια μιας κοινωνίας χωρίς ωστόσο να γνωρίζουν τους κανόνες που τη διέπουν (όπως μπορεί να γνωρίζουμε τη γλώσσα την οποία μιλάμε, αλλά να μη γνωρίζουμε τους κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού της). Συνεπώς, αυτός ο τρόπος ελέγχου της εγκυρότητας μπορεί μεν να χρησιμοποιηθεί, αλλά το αποτέλεσμα που θα δώσει δεν είναι απόλυτο.

Ηθική

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας ο ανθρωπολόγος αντιμετωπίζει συχνά διάφορα ηθικά προβλήματα. Κάποια άτομα μπορεί να τον εμπιστευτούν και να του εκμυστηρευτούν προσωπικά τους θέματα, μπορεί να μάθει μυστικά, κουτσομπολιά, μπορεί μάλιστα να καταλήξει σε συμπεράσματα που αν γίνουν γνωστά θα βλάψουν την ομάδα που μελετά. Γι' αυτό άλλωστε, πολλές φορές, σε διάφορα ανθρωπολογικά κείμενα περιοχές και άτομα αναφέρονται με ψευδώνυμο. Ο ανθρωπολόγος μπορεί επίσης σε ορισμέ-

νες περιπτώσεις να βιώσει σύγκρουση ρόλων, γιατί είναι μεν ερευνητής αλλά είναι και άνθρωπος, ο οποίος δημιουργεί ανθρώπινες σχέσεις με τα άτομα που απαρτίζουν το αντικείμενο της έρευνάς του. Απαραίτητο στοιχείο είναι, κατά τη γνώμη μου, η ειλικρίνεια και ο σεβασμός για τον άλλο τόσο κατά τη διάρκεια της έρευνας όσο και στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Γενικά πάντως ο ερευνητής πρέπει να διακρίνεται από συναισθηματική ουδετερότητα, με την έννοια ότι δεν πρέπει, όσο αυτό είναι δυνατόν, να τον αγγίζει και να τον έλκει κάτι, πράγμα που σημαίνει ότι κάτι άλλο τον απωθεί, διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να διαστρεβλώσει τον τρόπο που βλέπει τα πράγματα. Η συναισθηματική φόρτιση δηλώνει συνήθως ότι προσωπικά στοιχεία του ερευνητή έχουν υπεισέλθει στο πεδίο της έρευνας. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ασκείται κριτική. Η ανθρωπολογία δεν εξετάζει το πώς θα έπρεπε να είναι τα πράγματα, αλλά το πώς είναι. Όταν όμως κρίνουμε, συγκρίνουμε αυτό που υπάρχει με κάτι άλλο, το οποίο συνήθως είναι ένα δικό μας υποκειμενικό κατασκευάσμα.

Προσωπικά, πιστεύω ότι ο βασικός κανόνας ηθικής είναι πως **μέσα από την ανθρωπολογική έρευνα δεν πρέπει να βλαφθεί οποιοσδήποτε και με οποιονδήποτε τρόπο.**

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Η πλήρης ανθρωπολογική έρευνα

Συνήθως, μια ανθρωπολογική έρευνα απαιτεί να ζήσουμε μαζί με την κοινωνική ομάδα που μελετάμε για ένα ή δύο περίπου χρόνια. Εν συνεχεία χρειαζόμαστε ένα ανάλογο χρονικό διάστημα για να επεξεργαστούμε το υλικό μας. Χρησιμοποιώ-

ντας λοιπόν την ανθρωπολογική μέθοδο μπορεί κανείς να καταλήξει σε μελέτες όπως αυτές που ακολουθούν.

Η απόπειρα της R.R. Alexander (1980) να εξετάσει το πολιτισμικό κλίμα σε ένα σχολείο του Τέξας που είχε οργανώσει ένα πρόγραμμα Καλών Τεχνών. Ως πολιτισμικό κλίμα θεωρείται η ατμόσφαιρα που περιβάλλει το εν λόγω πρόγραμμα, όπως αυτό καθορίζεται από τα λεγόμενα και τις πράξεις των διοικητικών υπαλλήλων του σχολείου, των δασκάλων Καλών Τεχνών, των απλών δασκάλων, των μαθητών, των γονέων και της ευρύτερης κοινωνίας. Μέσα από τη συνεχή παρατήρηση δύο τάξεων Τέχνης και δύο τάξεων Μουσικής, την παρατήρηση σχολικών προγραμμάτων και γεγονότων, συνεντεύξεις με καθηγητές, υπαλλήλους, γονείς και μαθητές, εξετάστηκε η δυσκολία να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα με καλλιτέχνες μέσα στο σχολείο, η κλίμακα πληρωμών, η προετοιμασία των προγραμμάτων για τους μαθητές, τα προβλήματα των αυξημένων εγγραφών και η υποστήριξη των γονέων. Ένα από τα συμπεράσματα της μελέτης ήταν, μεταξύ άλλων, ότι αν και οι περισσότεροι δάσκαλοι και γονείς θεωρούσαν την Τέχνη ως ιδιαίτερη αξία που πρέπει να μεταδοθεί στα παιδιά, οι κανονικοί δάσκαλοι δεν ήταν προετοιμασμένοι να διδάξουν Τέχνη.

Η εθνογραφική εξέταση, από τον J. Deslonde (1978), ενός γυμνασίου που αντιμετώπιζε προβλήματα βίας και βανδαλισμού. Η μελέτη εστιάστηκε στον εντοπισμό των στοιχείων του σχολικού συστήματος που ωθούσαν ή απέτρεπαν τη βία και το βανδαλισμό. Ως σημαντικοί παράγοντες λήφθησαν υπόψη οι μαθητές, οι καθηγητές, οι διοικητικοί υπάλληλοι και οι περιβάλλουσα κοινωνία. Μεταξύ των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξε η μελέτη ήταν, πρώτον, ότι το σύστημα βαθμολόγησης των μαθητών ωθεί σε λάθος συμπεριφορές και απουσίες, δεύτερον, ότι υπάρχει πίεση μεταξύ των ομόβαθμων μαθητών ώστε να μη

διακριθούν και διαφοροποιηθούν με την επιτυχία τους και, τρίτον, ότι οι μαθητές που παρεκτρέπονται στιγματίζονται από το προσωπικό του σχολείου.

Μια άλλη μελέτη, της P. Bookley και του J. Cooper (1978), εξετάζει και στρέφει το ενδιαφέρον της στην περιγραφή, καταγραφή και ανάλυση των μεθόδων που χρησιμοποιεί ένας δάσκαλος δημοτικού σχολείου για να επιβάλει και να διατηρήσει τις κοινωνικές νόρμες. Δύο ειδών νόρμες παρατηρήθηκαν στα πλαίσια της τάξης: οι τυπικές και οι άτυπες. Οι τυπικές εγκαθιδρύνονται από ένα πρόσωπο εξουσίας και έχουν τη μορφή κανόνων. Η εν λόγω μελέτη εξετάζει τις άτυπες νόρμες μέσα στην τάξη και περιγράφει τις τεχνικές που χρησιμοποιεί ο δάσκαλος για να μπορέσει να διατηρήσει τις τυπικές νόρμες ή κανόνες. Εξετάζονται τα κριτήρια του δασκάλου για αποδεκτή συμπεριφορά των μαθητών, οι προσδοκίες του δασκάλου για την επιτυχία των μαθητών και το πλαίσιο διδασκαλίας του. Οι κανόνες που θέτει ο δάσκαλος για τη συμπεριφορά στην τάξη κατατάσσονται σε πέντε κατηγορίες: (1) οι κανόνες που καθορίζουν τη συμπεριφορά των μαθητών έξω από την τάξη (2) ο τρόπος με τον οποίο μιλούν οι μαθητές στην τάξη (3) οι τρόποι που χρησιμοποιούν τα υλικά της τάξης (4) η συνοχή της ομάδας (5) οι διαδικασίες εργασίας στην τάξη.

Δεδομένου ότι η πλήρης ανθρωπολογική έρευνα είναι χρονοβόρος και πολυδάπανη, προσφέρει μεν ένα πολύτιμο εργαλείο έρευνας πάνω στο θέμα της εκπαίδευσης, αλλά συγχρόνως ενέχει τον περιορισμό ότι μια έρευνα μπορεί να διεξαχθεί μόνο από «ειδικούς» με διαθέσιμο χρόνο, εξειδίκευση, χρηματοδότηση κ.λπ. Ως εκ τούτου, η πλήρης ανθρωπολογική έρευνα ξεπερνά τα όρια δράσης του απλού εκπαιδευτικού ή μελετητή μιας εκπαιδευτικής πράξης και ανήκει μόνο στους ειδικά εκπαιδευμένους ανθρωπολόγους. Αρμετά στοιχεία όμως της ανθρωπολο-

γικής μεθόδου μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τον απλό άνθρωπο, πάντοτε βέβαια, το τονίζω αυτό, με ιδιαίτερη προσοχή, διότι η απειρία του στη χρήση της μεθόδου μπορεί να τον οδηγήσει σε σοβαρά σφάλματα.

Πρακτικές συμβουλές

Ας περιοριστούμε λοιπόν στο πώς στοιχεία της ανθρωπολογικής μεθόδου μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό ή κάποιον που ενδιαφέρεται να δει τι συμβαίνει σε μια οποιαδήποτε εκπαιδευτική πράξη.

Πώς μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί η ανθρωπολογική μέθοδος; Εν προκειμένω δεν είναι ανάγκη να μιλήσουμε για ταξίδια στις ζούγκλες του Αμαζονίου, μπορούμε κάλλιστα να αναφερθούμε στην καθημερινή μας ζωή... Θυμάμαι πως όταν πρωτομπήκα να διδάξω σε πανεπιστημιακή τάξη μου δημιουργήθηκαν ορισμένες εικόνες, κατηγορίες στις οποίες κατέταξα τους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Το επόμενο εξάμηνο, μπαίνοντας σε μια καινούργια τάξη, για μια στιγμή πέρασε από το μυαλό μου η σκέψη ότι και σε αυτή υπάρχουν οι ίδιες κατηγορίες, οι ίδιες προσωπικότητες. Ξαφνιάστηκα. Μόλις όμως ενδιαφέρθηκα να γνωρίσω, έως ένα βαθμό, τις σημασίες και τις σκέψεις των φοιτητών, διαπίστωσα ότι έκανα προβολές δικών μου εικόνων και προκαταλήψεων.

Σε μια τάξη, σε μια εκπαιδευτική πράξη της καθημερινής ζωής, η ανθρωπολογική μέθοδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί όχι τόσο στο επιστημονικό επίπεδο της συνειδητής, συστηματικής μελέτης αλλά ως μια απλή προσπάθεια να καταλάβεις ποιος είναι ο άλλος, τι σημασίες δίνει στα πράγματα, τι έννοιες και αξίες διέπουν τις συμπεριφορές του. Για να το επιτύχει κανείς αυτό, σε πρώτη φάση χρειάζεται απλώς να προσπαθήσει να

αναστείλει τις προβολές και τις προκαταλήψεις του (να τις αναγνωρίσει όταν επαναλαμβάνονται, π.χ. μήπως αν όλα συνεχώς μου φαίνονται μαύρα, σημαίνει ότι φοράω μαύρα γυαλιά;) και να αφεθεί στον άλλο, σαν μια λευκή κόλλα χαρτί, ώστε να μπορέσει αυτός να γράψει πάνω της, να μιλήσει, να εκφραστεί διαφορετικά, αν δεν έχουμε αφεθεί στον άλλο με διάθεση να τον καταλάβουμε, όσο και να μας μιλάει δεν θα τον ακούμε.

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αποβάλουμε στιγμιαία το προσωπικό μας κομμάτι, όπως κάνει ο ανθρωπολόγος, να γίνουμε δηλαδή ο άλλος, να μπούμε στη θέση του, και μέσα από αυτή την οριακή κατάσταση, ίσως μπορέσουμε να καταλάβουμε κάτι. Πιστεύω δε ότι αν καταλάβουμε τον άλλο, μπορούμε πιο εύκολα να του προσφέρουμε το είδος της μάθησης που έχει ανάγκη.

Επικέντρωση στο μαθητή και το δάσκαλο

Από ό,τι έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα, καθώς και από ισχυρισμούς άλλων ανθρωπολογικών τάσεων και σχολών — που για να μην κουράσουμε τον αναγνώστη αποκλείσαμε από την παρούσα ανάλυση — φαίνεται ότι η ανθρωπολογική μέθοδος προσπαθεί να μελετήσει τα «πάντα» γύρω από ένα θέμα, διευρύνοντας έτσι πολύ το πεδίο έρευνας. Νομίζω, όμως, ότι μπορεί κανείς εύκολα να δώσει μια πρακτική συμβουλή που να περιορίζει το εύρος του φάσματος παρατήρησης. Επικεντρωθείτε στο δάσκαλο και το μαθητή και στη μεταξύ τους σχέση. Τι πιστεύουν ότι συμβαίνει; Πώς ζουν αυτό που συμβαίνει; Τι προσδοκίες προβάλλουν οι δάσκαλοι στους μαθητές; Ποιες είναι οι προσδοκίες που οι μαθητές έχουν για τον εαυτό τους; Τι συμπεριφορές διέπουν την κοινωνική ομάδα της τάξης; Ποιες επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές χαρακτηρίζουν τους συμμαθητές τους; Ποιος είναι ο ρόλος που ανά πάσα στιγμή ενδύεται ο δάσκαλος; Ποια αντίδραση περιμένει από τους μαθητές; Ποια είναι τα

στοιχεία της εκπαιδευτικής δόμησης που έχουν δημιουργηθεί;

Η ευαισθητοποίηση, μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση, στα ανωτέρω θέματα είναι πιστεύω μια προσφορά της ανθρωπολογίας στην εκπαίδευση. Και είναι κάτι που κάθε διδάσκων μπορεί, έστω εμβρυακά, να εφαρμόσει για να δει τόσο τη δική του στάση όσο και τις απόψεις των μαθητών του για το τι συμβαίνει μέσα στο μάθημα. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι ο μαθητής γίνεται δάσκαλος και οδηγεί από το χέρι τον ερευνητή, όπως οι Παπούα δίδασκαν τον ανθρωπολόγο.

Ο μαθητής και ο δάσκαλος εμπειριέχουν όλο το κοινωνικό περιβάλλον. Είτε το ενστερνίζονται είτε όχι, συνειδητά ή ασυνειδητά το γνωρίζουν. Επικεντρωμένοι έτσι στους δύο αυτούς «πρωταγωνιστές» της εκπαιδευτικής πράξης, μειώνουμε το αντικείμενο της έρευνάς μας και το κάνουμε πιο προσιτό, χωρίς να αλλοιώνουμε ουσιαστικά το αποτέλεσμα μας.

Πρακτική εφαρμογή της ανθρωπολογικής μεθόδου

Τέτοιου είδους πρακτικές εφαρμογές της ανθρωπολογικής μεθόδου δεν στοχεύουν συνήθως σε ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων, αλλά απλώς στη στοιχειώδη κατανόηση μιας κατάστασης. Επομένως, θα μπορούσε κανείς να παρακάμψει κάπως την εκτεταμένη βιβλιογραφική αναδρομή, καθώς και το θέμα της μετάφρασης προκειμένου κάτι να γίνει κατανοητό από ένα συγκεκριμένο κοινό. Δεν θα πρέπει όμως αυτές οι συνθήκες να μας κάνουν να νομίσουμε ότι μπορούμε να παραβλέψουμε και τα υπόλοιπα στάδια έρευνας. Οι σημειώσεις και η καταγραφή των παρατηρήσεων θα πρέπει να τηρούνται ανελλιπώς. (Γνωρίζουμε ασφαλώς ότι πολλές φορές η μνήμη μας μπορεί να αλλοιώσει τα λόγια ή τις εντυπώσεις μας. Η καταγραφή μάς βοηθά να μην ξεφύγουμε από την αυστηρότητα της παρατήρησης. Συχνά, αν μας ρωτήσουν τι έγινε πριν από μία εβδομάδα, είτε

δεν θυμόμαστε είτε «έχουμε φτιάξει τα γεγονότα στα μέτρα μας».) Όταν κρατάμε σημειώσεις για το τι είπε κάποιος ή για το τι συνέβη, αποφεύγουμε αυτή την αυθαιρεσία. Επίσης, με αυτό τον τρόπο συγκεντρώνουμε μια σειρά στοιχείων, σε αντιπαράθεση με τα οποία θα πρέπει τελικά να ελέγξουμε αν επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματά μας. Η διαδικασία χωρισμού του υλικού σε κατηγορίες και η τελική σύνθεση θα πρέπει και αυτά να γίνουν γραπτά. Δεν εννοώ βέβαια ότι όλοι οι συλλογισμοί θα πρέπει να καταγράφονται σε χαρτί, αλλά μόλις γεννηθεί ένα ερμηνευτικό σχήμα, μια κατηγορία ταξινόμησης, θα πρέπει να αποτυπώνεται στο χαρτί και να ελέγχεται σε αντιπαράθεση με τα καταγεγραμμένα στοιχεία. Έτσι ελέγχουμε ότι δεν θα παρεκκλίνουμε προς απόψεις, θεωρίες και υποθέσεις που είναι άσχετες με το υλικό που συλλέγουμε. Το υλικό αυτό είναι ο γνώμονας για την εγκυρότητα οποιασδήποτε ερμηνείας μας.

Στοιχεία που επαναλαμβάνονται

Πολλές φορές, όταν ζούμε και συμμετέχουμε σε ένα χώρο, είναι δυνατόν να ανακαλύψουμε ορισμένα στοιχεία που επαναλαμβάνονται (στη γλώσσα, στις συμπεριφορές, σε άλλους μη λεκτικούς κώδικες). Κάθε φορά, για παράδειγμα, που ο Γιάννης δεν ξέρει το μάθημα, κλαίει γιατί νομίζει ότι αδικήθηκε. Αυτόματως, μόλις επιβεβαιώσουμε αυτή την παρατήρηση εντοπίζουμε και ορισμένες απόψεις του Γιάννη για το μάθημα, για το δάσκαλο, για τον τρόπο που γίνεται η εξέταση.

Ο Γιάννης, με την πράξη του αυτή, περνά ένα μήνυμα στο δάσκαλο και τους συμμαθητές του: «Ο λόγος που κλαίει είναι ότι αισθάνεται αδικημένος». Πρέπει να ψάξουμε να βρούμε τέτοια επαναλαμβανόμενα μηνύματα στην εκπαιδευτική πράξη που μελετάμε. Μπορεί να είναι μη λεκτικά, κρυμμένα σε κώδικες που συνειδητά δεν γνωρίζουμε. Θα πρέπει να αναγνωρί-

ζουμε τους κώδικες των μηνυμάτων⁸ για να καταλάβουμε πώς και με ποιους τρόπους έχουμε χτίσει την επικοινωνία. Τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία/μηνύματα είναι αυτά που χαρακτηρίζουν την επικοινωνία μέσα στην τάξη (ή την οποιαδήποτε εκπαιδευτική πράξη) και απαρτίζουν το εννοιολογικό πλαίσιο που διέπει και εξηγεί το τι συμβαίνει. (Δηλαδή το τι συμβαίνει σύμφωνα με την υποκειμενική άποψη των δραστών.)

Ενεργητική ακρόαση

Αν και ορισμένοι μπορεί να θεωρήσουν ότι το να ακούω τον άλλο και να καταλαβαίνω ακριβώς τι λέει δεν είναι ανθρωπολογία, ωστόσο πιστεύω ότι είναι μια απαραίτητη ικανότητα κατά τη διάρκεια της συλλογής στοιχείων στο πεδίο. Θεωρώ ότι αυτή η ικανότητα είναι πολύ σημαντική, απλή και εύχρηστη, για τον εκπαιδευτικό, μπορεί δε να χρησιμοποιηθεί αυτούσια αλλά και μεμονωμένη, έστω και αν δεν υπάρχει γενικότερη έρευνα, όταν θέλει κανείς να καταλάβει πώς σκέφτεται και τι αισθάνεται ο «άλλος» σε κάποια στιγμή. Εφόσον ο άλλος το επιθυμεί, ακούστε τον, παρακολουθώντας τον με σημεία αποδοχής. Στο τέλος ανακεφαλαιώστε αυτά που σας είπε. Προσπαθήστε να καταλάβετε την άποψή του, χωρίς να τη συγχέετε με τη δική σας, χωρίς κριτική και σχόλια, κάνοντας μόνο κάποιες διευκρινιστικές ερωτήσεις σε λέξεις ή έννοιες που το νόημά τους δεν σας είναι πλήρως κατανοητό.

Προσπαθήστε να συγκεντρώσετε την ουσία αυτού που σας είπε και ζητήστε του να σας επιβεβαιώσει αν καταλάβατε σωστά. Αν υπάρχει κάποια παρανόηση, αφήστε τον να σας διορθώσει και προσπαθήστε να καταλάβετε τις διορθώσεις που κάνει.

8. Βλ. την ανάλυση περί μηνυμάτων και τη δυσκολία, μερικές φορές, να ανακαλύπτουμε τους κώδικες στο υποκεφάλαιο «Σχόλια».

Αντικειμενικότητα

Έχουμε ήδη θίξει αρκετές φορές το θέμα της αντικειμενικότητας των αποτελεσμάτων. Απλώς εδώ θα προσθέσουμε πως, δεδομένου ότι η ανθρωπολογική μέθοδος δεν εφαρμόζεται πλήρως, θα ήταν σκόπιμο να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί ως προς τα αποτελέσματά της.

ΣΥΝΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Ορισμένες φορές, όταν το θέμα που μελετάμε μας αφορά, όπως συμβαίνει συνήθως σε περιπτώσεις που κάποιος εφαρμόζει στοιχειωδώς την ανθρωπολογική μέθοδο, μόλις καταλήξουμε σε ένα αποτέλεσμα, συχνά αυτό μας αγγίζει, μας κινητοποιεί, μας ξαφνιάζει. Ανακαλύπτουμε κάτι που συνέβαινε και που, ενώ το γνωρίζαμε και το πράτταμε, δεν το είχαμε συνειδητοποιήσει. Το «άγγιγμα» αυτό θα πρέπει να το δεχτούμε – όπως δεχόμαστε και το αποτέλεσμα της έρευνας – χωρίς κριτική.

Η ανθρωπολογική έρευνα, όπως και κάθε έρευνα, οδηγεί σε αποτελέσματα που είναι αξιολογικά άχρωμα. Εμείς, με τη χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας, τα χρωματίζουμε, τα χαρακτηρίζουμε ως καλά ή κακά. Έτσι, για να αναφέρω ένα εξωανθρωπολογικό παράδειγμα, οι γνώσεις μας για την πυρηνική ενέργεια είναι απόρροια έρευνας⁹ οι γνώσεις όμως αυτές από μόνες τους δεν είναι ούτε καλές ούτε κακές, είναι ανεξάρτητες από οποιαδήποτε δική μας χρήση.

Επειδή, σε περιπτώσεις στοιχειώδους πρακτικής εφαρμογής της ανθρωπολογικής μεθόδου, το θέμα που εξετάζουμε μπορεί να είναι κάτι που μας απασχολεί (χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο) και να θέλουμε να δούμε τι συμβαίνει, πιθανόν δε να επι-

θυμούμε να επέμβουμε και να το αλλάξουμε, θα ήθελα να επισημάνω δύο πράγματα: (1) Η ανθρωπολογική μέθοδος δεν προτείνει λύση για το πώς τα πράγματα θα γίνουν καλύτερα, απλώς περιγράφει. Τα ερμηνεύει και σταματά εκεί. (2) Μια προσωπική μου άποψη πάνω στο θέμα αυτό, που δεν έχει σχέση με την ανθρωπολογία, είναι ότι αν θέλετε να βελτιώσετε μια κατάσταση, αναζητήστε αυτό που εσείς μπορείτε να κάνετε για να επέλθει η βελτίωση και μη ζητάτε από τους άλλους να αλλάξουν. Αν θέλω να δω κάτι, και μπροστά μου υπάρχει ένα εμπόδιο, απλώς αλλάζω θέση, δεν ζητώ από τους άλλους να μετακινήσουν το εμπόδιο. Αυτό όμως είναι η προσωπική μου άποψη και επαναλαμβάνω ότι δεν έχει σχέση με την ανθρωπολογία. Αν θέλετε να χρησιμοποιήσετε τα αποτελέσματα της ανθρωπολογικής μεθόδου για να επεμβείτε στο φαινόμενο που μελετήσατε, να έχετε ως γνώμονα την Αγάπη. Μόνο έτσι θα είστε σε κάποιο βαθμό βέβαιοι ότι δεν θα προκαλέσετε κακό στους άλλους. Άλλωστε η Αγάπη είναι ένα τεράστιο θέμα, όπως μας υποδεικνύουν βιβλία όπως αυτά του Λέο Μπουσκάλια. Αγάπη μεταξύ άλλων σημαίνει να δέχεστε τον άλλο όπως είναι και να μη θέλετε, να μην επιδιώκετε να τον αλλάξετε. Όταν θέλετε να αλλάξετε κάποιον «επειδή τον αγαπάτε», έστω κι αν πρόκειται για «αλλαγή προς το καλύτερο», να ξέρετε ότι δεν τον αγαπάτε, απλώς τον κρίνετε σε ένα συγκεκριμένο τομέα. Θα ήταν μάλιστα ιδιαίτερα απατηλό το να χρησιμοποιήσει κανείς τα αποτελέσματα μιας ανθρωπολογικής έρευνας (των οποίων η αντικειμενικότητα, όπως είδαμε, είναι συζητήσιμη) για να ισχυροποιήσει μια προσωπική υποκειμενική κρίση και να τη θεωρήσει πιο σημαντική ή πιο σοβαρή ή πιο σωστή από την υποκειμενικότητα κάποιου άλλου. Με δυο λόγια, δηλαδή, να χρησιμοποιήσει την ανθρωπολογική μέθοδο για να αποδείξει σε κάποιον ότι ο ίδιος έχει δίκιο και ο άλλος άδικο.

Κάποτε ο Χότζας, όντας δικαστής, αφού άκουσε τα λεγόμενα του εναγόμενου του είπε: «Έχεις δίκιο». Όταν αμέσως μετά ολοκλήρωσε και ο κατηγορος, ο Χότζας γύρισε προς το μέρος του και του είπε: «Έχεις δίκιο». Ο γραμματέας της δίκης απορημένος τον ρώτησε: «Μα πώς μπορεί και ο ένας και ο άλλος να έχουν δίκιο; Κάποιος απ' τους δυο πρέπει να έχει άδικο». Τότε ο Χότζας του απάντησε: «Και συ έχεις δίκιο».

Η ανθρωπολογική ερμηνεία είναι μια άποψη πάνω σε ένα θέμα, έχει τόσο δίκιο όσο και όλες οι άλλες ερμηνείες που προτείνονται. Αν θέλουμε να επέμβουμε, ας έχουμε ως γνώμονα την Αγάπη. Έχοντας ως γνώμονα την Αγάπη άνευ όρων για τον άλλο (πράγμα που πρέπει συνεχώς να ελέγχουμε για να δούμε αν ισχύει), μπορούμε με διστακτικότητα να επέμβουμε στο αποτέλεσμα της έρευνας, από τη δική μας πάντα πλευρά, αλλάζοντας τα πράγματα για μας.